

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

**Cesta českého jezuita Karla Slavíčka do Číny a jeho misijní působení
v zemi v letech 1716-1735**

Bakalářská práce

Barbora Pauli

Vedoucí práce: PhDr. Martina Ondo Grečenková, Ph.D.

PRAHA 2018

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 25. června 2018

.....

Barbora Pauli

Poděkování: Chtěla bych na tomto místě upřímně poděkovat vedoucí mé práce, PhDr. Martině Ondo Grečenkové, Ph.D., za trpělivou pomoc, rady a doporučení během vedení této práce.

Abstrakt

Jméno autorky:	Barbora Pauli
Instituce:	Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, U Kříže 8, 158 00 Praha 5
Obor:	Studium humanitní vzdělanosti
Název práce:	Cesta českého jezuita Karla Slavíčka do Číny a jeho misijní působení v zemi v letech 1716-1735
Vedoucí práce:	PhDr. Martina Ondo Grečenková, Ph.D.
Počet znaků:	93 200
Rok obhajoby:	2018
Klíčová slova:	Karel Slavíček, jezuité, misionáři, Čína, korespondence, spory o čínské rity

Bakalářská práce se věnuje literární pozůstalosti českého jezuitského misionáře Karla Slavíčka, který pobýval v Číně v letech 1716-1735. Jejím cílem je poukázat na rozdílné přístupy k praktickým řešením misijní práce, které korespondují s přístupem misionářů k jim svěřeným obvodům a jejich obyvatelstvu. Na jedné straně stojí římský universalismus, na druhé akceptování partikulárních rozdílů v daném kulturním prostředí. První část práce zasazuje osobu Karla Slavíčka do širšího historického kontextu misionářství, s důrazem na účast české provincie Tovaryšstva Ježíšova. Dále se věnuje vývoji christianizace Číny, a především roli jezuitů v tomto procesu. Druhá část je věnovaná roli Karla Slavíčka v otázce tzv. sporů o čínské rity a jeho postoji k této problematice, který je dokládán rozбором Slavíčkových listů. Rozbor korespondence vychází z českých edic latinských dopisů zaslaných Karlem Slavíčkem z Číny do Evropy.

Abstract

Author's name:	Barbora Pauli
School:	Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, U Kříže 8, 158 00 Praha 5
Programme:	Liberal Arts and Humanities
Title:	Voyage of the Czech Jesuit Karel Slavíček to China and his Missionary Work in years 1716-1735
Consultant:	PhDr. Martina Ondo Grečenková, Ph.D.
Number of characters:	93 200
Year:	2018
Key words:	Karel Slavíček, jesuits, missionaries, China, correspondence, Chinese Rites Controversy

This bachelor thesis addresses the correspondence of the Czech Jesuit missionary Karel Slavíček, who lived in China in 1716-1735. Its aim is to point out different approaches to practical solutions within missionary work. This corresponds with the missionaries' attitudes towards the inhabitants and the habits practised in the districts entrusted to them. On the one hand there is an universalistic view, on the other hand tendency to accept the particular differences in the given cultural environment. The first part focuses on a wider historical context of missions, with the emphasis on the participation of the Czech province of the Society of Jesus. It deals also with the development of christianization in China and, above all, with the role of the Jesuits in this process. The second part is focused on Karel Slavíček's role in the issue of the so-called Chinese Rites Controversy. His part in this discussion is documented by an analysis Slavíček's letters. The analysis of the correspondence is based on Czech editions of original Latin letters.

OBSAH

1	Úvod.....	7
1.1	Dosavadní Literatura	10
1.2	Použité Prameny	11
2	Historický kontext	12
2.1	Stručné dějiny jezuitského řádu a průkopníci mezi českými misionáři	12
2.1.1	Konstituce řádu	12
2.1.2	Ustavení České provincie Tovaryšstva Ježíšova.....	13
2.1.3	Zapojení členů České provincie do misijní činnosti v zámoří	15
2.2	Vývoj křesťanství v Číně.....	17
2.2.1	Počátky christianizace Číny	17
2.2.2	Jezuité v Číně	18
2.2.3	Způsob působení jezuitů v misiích.....	20
2.2.4	Spor o Čínské rity, začátek konce katolictví v Číně.....	22
2.3	Předpoklady pro vyslání do misíí	25
2.3.1	Motivace jezuitů vysílaných do zámořských misíí	25
2.3.2	Způsob výběru pro misie.....	27
2.4	Udržování kontaktu misionářů s domácím prostředím.....	29
2.4.1	Dopisy a zprávy jezuitů z misíí	29
2.4.2	Předpoklady dochování listů	30
3	Karel Slaviček a Čína	31
3.1	Karel Slaviček, životopisná data	31
3.1.1	Příprava pro misii	32
3.2	K cestě do Číny.....	33
3.3	K Působení v Číně	34
3.3.1	První léta za vlády císaře Kangxiho	34
3.3.2	Konkurence u císařského dvoru	35
3.3.3	Změna poměrů po nástupu císaře Jung-čenga.....	37
3.4	Korespondence s evropskými učenici	39
3.4.1	Výměna informací mezi Čínou a Evropou.....	40
3.4.2	Stylistická stránka korespondence	41
3.5	Obhajoba čínské kultury a vědy	42
3.5.1	Polemika s Eusebiem Renaudotem	43
4	Závěr.....	45
5	Bibliografie.....	46
5.1	Prameny	46
5.2	Literatura	46

1 ÚVOD

Jezuitští misionáři byli spolu s ostatními řády, které se účastnily mimoevropské misijní činnosti v 16. – 18. století, jedni z prvních cestovatelů, kteří ve své době pronikli do dalekých a neznámých nebo jen málo probádaných oblastí, a poskytli svým současníkům obraz zemí a kultur, o kterých tehdy jen hrstka Evropanů mohla mít konkrétnější představu. Jejich etnografické a přírodopisné postřehy, které svým současníkům předávali prostřednictvím dopisů, hutně popsaných rukopisů, cestujících ke svým adresátům i několik let, měly nedocenitelnou hodnotu pro tehdejší vědecké poznání. Díky svému vzdělání byli misionáři pro zprostředkování místních reálií velmi dobře vybaveni. Podávali zprávy o pokrocích christianizace, zakládání osad a rozvoji misií, úspěších redukci v Jižní Americe, mýcení deštného pralesa a postupu Evropanů dál a dál do jeho útroby. V dopisech líčili rozmanitou podobu místní flory a fauny, zvyky tamních obyvatel. Z druhé strany Pacifiku přinášeli svědectví o čínské kultuře, stavu poznání v astronomii, matematice a dalších přírodních vědách, o politických proměnách a peripetiích spojených s christianizací v zemi.

Korespondence jezuitských misionářů se dochovala v pozoruhodném rozsahu a představuje mimořádně zajímavou kapitolu středoevropské raněnovověké literatury. Za jednoho z nejpozoruhodnějších korespondentů pocházejících z české provincie je některými autory považován P. Karel Slavíček, který v první čtvrtině 18. století odcestoval spolu s dalšími dvěma členy řádu do Číny. Jako první vydavatel Slavíčkových listů docenil jeho přínos již Joseph Stöcklin¹ ve své německé sbírce latinské korespondence.

Tato práce chce kriticky shrnout dosavadního bádání v dané problematice a jejím cílem je analyzovat korespondenci Karla Slavíčka z hlediska jeho vnímání a interpretace odlišného prostředí a kultury. Záměrem je doložit rozbořem listů jeho snahu o pochopení Číny, která byla dle dostupné literatury vlastní většině jezuitů, kteří v zemi působili, počínaje Matteem Riccim, Adamem Schalem či Ferdinandem Verbiestem. Interpretace listů se zaměří na Slavíčkovu reflektování čínských obyčejů, jeho argumentaci ve sporech o tzv. čínské rity a obhajobu čínské kultury směrem k evropským učencům i misijním kolegům. Pozornost budeme dále věnovat konkurenci a rivalitě mezi katolickými řády, kterou Slavíčkovy listy dobře ilustrují. Analýzou vědecké korespondence s evropskými učenými budeme dokládat přínos Slavíčkových listů pro evropské vědecké poznání a změny postojů ve vnímání odlišného. Pozornost budeme věnovat

¹ Joseph STÖCKLEIN (ed.), *Allerhand So Lehr- als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibungen, Welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu Aus Beyden Indien, und andern Über Meer gelegenen Ländern, Seit Anno 1642. biß 1726. in Europa angelangt seynd. Achter Theil, Von Anno 1720. biß 1725, Augspurg 1728.*

i stylistickému hlediska Slavičkových listů. Hlavní zájem se však bude soustředit na Slavičkův postoj k Čínské kultuře a k otázce, jak implementovat křesťanskou víru v zemi, a na způsob jeho argumentace ve prospěch Číny. Tato otázka se stala předmětem sporů o čínské rity, které trvaly bezmála dvě století, takřka od začátku misijního působení jezuitů v Číně. Zároveň však v 18. století výrazněji zasáhla i do politicko-spoločenských diskuzí intelektuálů v Evropě. Přes množství literatury k dané problematice se domníváme, že korespondence může i dnes zprostředkovat bezprostřední, autentickou výpověď a poskytnout základy nových interpretací.

Analýza listů bude vycházet z českých a německých edic překladů latinské korespondence. Důvodem tohoto výběru je omezená jazyková vybavenost, která nám neumožňuje plnohodnotně využít originální latinské texty. Navzdory tomuto nedostatku věříme, že rozbor je možné uskutečnit na základě dostupných překladů, za které vděčíme na prvním místě P. Josefu Vraštilovi, Zdeňku Kalistovi a Josefu Kolmašovi. V kapitole 3, která se bude věnovat rozboru korespondence Karla Slavička, nejprve stručně uvedeme Slavičkova životopisná data, poté přistoupíme k analýze textů z hlediska vybraných, výše uvedených aspektů.

V kapitole 2 uvedeme historický kontext Slavičkovy doby, který je z hlediska problematiky misionářství v 18. století, se zaměřením na Čínu, relevantní. Za nedílnou součást považujeme stručný úvod do historie jezuitského řádu v českých zemích a založení české provincie Tovaryšstva Ježíšova, a okolnosti spojené se zapojením české provincie Tovaryšstva do zámořských misí. V podkapitole věnované procesu christianizace v Číně uvedeme počátky křesťanství a stručný vývoj náboženství v zemi, podrobněji se zaměříme na jezuitský řád, okolnosti jeho příchodu do Číny, způsob misijní práce jezuitů a na vývoj událostí ve sporech o čínské rity, které budou nevyhnutelně hlavním motivem této práce, neboť jednak korespondují s dobou Karla Slavička a jeho vlastní život a práci přímo ovlivňovaly, zadruhé jsou jedním z nejvýznamnějších motivů dějin vztahů katolické Evropy a Číny v raném novověku, a nakonec i příkladnou ukázkou konfliktu dvou protichůdných hledisek s rozdílným pohledem na kulturu jiného a odlišnými názory, jak k ní přistupovat. Dále zaměříme pozornost na okolnosti, které vedly k vyslání misionářů do zámoří. Budeme se věnovat motivaci jezuitů, na niž existují v literatuře odlišné názory. Uvedeme také proces výběru uchazečů a předpoklady, které byly určující pro úspěch jejich žádostí. Dotkneme se formálních aspektů dopisů, způsobu jejich distribuce a jejich významu.

Slavičkovy listy zaujmou hned v několika aspektech. Jako matematik a astronom zprostředkoval svým korespondentům a evropským učencům čínské vědecké poznání, ozřejmil tamější chronologii a kalendář. V listech si všímal sledovaných přírodních jevů a podával zprávy o svých vědeckých pozorováních, matematických výpočtech či astronomických měřeních. Jako jeden z mála jezuitů působících v Číně se dostal do blízkosti obou císařů, za jejichž vlády v Číně působil, a jako zúčastněný pozorovatel informoval o politickém vývoji a problémech katolické misie v době sporů o rity. Podával zprávy o dění na dvoře, ale i ve zbytku říše, o politických událostech, které spojovaly křesťanskou Evropu a Čínu. Během politicky složitého období, které předcházelo vyvrcholení tzv. sporů o čínské rity, stál Slaviček, jako většina jezuitů, na straně zastánců Číny, přikláněl se k benevolentnímu přístupu a kompromisnímu řešení kontroverzní otázky tolerance čínských obyčejů. Spory o čínské rity se naplno rozhořely za pontifikátu papeže Klementa XI. a vlády císaře Kangxiho, a vyvrcholily vydáním buly papeže Benedikta XIV. z roku 1742, která prakticky ukončila plodnou práci katolických misionářů v zemi a přispěla k rozvázání diplomatických vztahů Číny císaře Jungčenga s katolickou Evropou.

Slaviček byl zastáncem Číny coby starobylé a učené civilizované země a ostře se ohrazoval proti výpadům některých Evropanů, kteří zpochybňovali platnost její vědy a historie. Přitom hájil misijní a vědeckou práci svých předchůdců Mattea Ricciho, Johanna Adama Schalla a dalších jezuitských misionářů, jejichž postupy byly v Římě, i z podnětu dominikánů a dalších konkurenčních řádů, diskutovány.

Zprávy, které Karel Slaviček a jiní posílali do Evropy v 18. století, přispívaly k rozšíření znalostí o mimoevropských národech a odlišných kulturách. Vzdělanost, kterou jezuité disponovali, ve spojení s hlubokou vírou a osobními kvalitami, pro které byli vybráni, jim byly nepostradatelným průvodcem v končinách zcela odlišných od všeho, co dosud poznali, zpočátku těžko srozumitelných. Prostředí, které museli přijmout za svůj nový domov a lidé, s nimiž se museli naučit žít a přivést je na „pravou víru“, v dopisech bystře reflektovali. S přispěním podobných zpráv se v Evropě v době korespondující s etapou největšího rozmachu misionářských cest postupně šířil kulturně relativistický přístup, zvolna formující alternativu europocentrismu, který převládal ještě dlouho po začátku epochy objevitelských cest.

V Evropě klademe prvopočátky antropologie, tedy zkoumání kulturních odlišností a lidské přirozenosti, do 16. století, v souvislosti s texty Michela de Montaigna a o něco mladších průkopníků Thomase Hobbesa, Giambattisty Vica či Davida Huma. K dalšímu vývoji filosoficko-antropologického myšlení přispěli v 18. století francouzští osvícenští filosofové, Jean-Jacques Rousseau, Charles Louis Montesquieu či Nicolas de Condorcet, a rovněž řada

příspěvatelů k vydavatelskému počínu století, *Encyklopedii* d'Alemberta a Diderota. Osvícenský racionalismus sice v zásadě neprojevoval velké sympatie vůči katolickým řádům, avšak informace, které se do Evropy prostřednictvím jejich listů donesly, byly také předmětem diskuzí salonů a vědeckých kruhů. Denis Diderot, Paul Henry Dietrich Holbach i Voltaire čínskou kulturu velmi obdivovali. Voltaire byl natolik fascinován racionálním konfucianismem, že jej pokládal za ideální vzor pro nutnou reformu křesťanství v Evropě. Rovněž Gottfried Wilhelm Leibniz se zájmem četl dostupnou literaturu o Číně a korespondoval si s mnoha čínskými misionáři.

1.1 DOSAVADNÍ LITERATURA

Literatura týkající se české provincie Tovaryšstva Ježíšova a misijních cest jezuitů je poměrně rozsáhlá. Na tomto místě uvádíme autory, kteří poskytují základní teoretická východiska této práce.

Tématu misijních cest jezuitů se v českém prostředí věnuje Simona Binková, která se zabývá cestami českých jezuitů především do Nového světa, tedy oblastí západních Indií². Věnuje se také otázce národní a jazykové příslušnosti jezuitů, která byla v kontextu střední Evropy ne zcela jednoznačná. Otázka národní identity v rámci jezuitského řádu nehrála v misiích prim³.

Jezuitskými misiemi a misionáři v Číně se zabývá Josef Kolmaš, který připravil druhé vydání starší edice Slavíčkových listů od Josefa Vraštila, Kolmašem revidované, a především doplněné o překlad třinácti listů ze Slavíčkovy korespondence. Věnuje se vývoji křesťanství v Číně a českému příspěvku v osobě Karla Slavíčka a dalších sedmi jezuitů z české provincie, kteří v Číně v 17. a 18. století působili. Vladimír Liščák se zabývá kontaktem mezi Evropou a Čínou, křesťanstvím v Číně a způsobem christianizace, včetně období katolických misí v 17. a 18. století.

Ivana Čornejová se věnuje působení Tovaryšstva Ježíšova v Čechách a úloze jezuitů při rekatolizaci českých zemí. Například v monografii *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*, se zabývá i misionářskou činností jezuitů české provincie. Otázce každodenního života

² Viz např. Simona BINKOVÁ, *Čas zámořských objevů*, Praha 2008. dále např. Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ, *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

³ Viz např. Simona BINKOVÁ, *Jezuitští misionáři z českých zemí v zámoří: Češi, nebo Němci? Poddání Španělského krále, uživatelé latiny, španělštiny a domorodých jazyků*, in: SVATOŇ, Vladimír – HOUSKOVÁ, Anna (eds.), *Literatura na hranici jazyků a kultur*, Praha 2009, s. 88-97.

v jezuitském řádu⁴ a jezuitskému školství se věnuje Kateřina Bobková-Valentová. Přírodními vědami a filosofií jezuitů se zabývá Iva Lelková, především v osobě Athanasia Kirchera.

Pohled „zevnitř“ Tovaryšstva Ježíšova nabízí práce Josefa Koláčka S.J., který se věnuje historii jezuitského řádu na našem území, příchodu jezuitů do Čech a založení české provincie, a rovněž jezuitským misiím v Číně a misionářům původem z českých zemí.

Otázkou vnímání odlišného, stereotypy a vytváření obrazu druhého se v souvislosti s cestami křesťanů do mimoevropských oblastí věnuje například Luďa Klusáková⁵.

1.2 POUŽITÉ PRAMENY

Část Slavičkovy pozůstalosti evropské veřejnosti poprvé zpřístupnil P. Josefa Stöcklein S.J. (1676-1733), který do své německé misijní sbírky *Der Neue-Weltbott mit allerhand Nachrichten Dern Missionariorum Soc. Jesu* (vycházela v letech 1728-1758) zahrnul i překlad významné části Slavičkovy korespondence. Některé z dopisů se dodnes dochovaly jen v tomto Stöckleinově překladu, avšak srovnání textů předkládaných v tomto vydání s dochovanými latinskými originály ukazuje, že Stöckleinovy zásahy do původní podoby listů byly markantní. Během ediční práce spojoval i několik dopisů v jeden a zhušťoval text do té míry, že na některých místech neváhal pozměnit podle své potřeby i obsah. Například ve svém prvním dopise po příjezdu do Číny slibuje Karel Slaviček adresátovi P. Juliu Zwickerovi, že v příští zásilce zašle podrobný cestovní deník. Stöcklein jej vložil již do tohoto listu a podle toho preformuloval i Slavičkovu větu. Podobný postup však neuplatnil pouze v případě Slavička. Jeho ediční metoda obnášela i daleko výraznější zásahy v případě jiných korespondencí. Vůči Slavičkovým dopisům vyjádřil naopak respekt a vysoce je cenil. „Stöcklein si Slavičkových listů nadmíru vážil pro jejich obsažnost, stručnost a hutnost a pro jejich jadrnou latinu.“⁶

Stručný životopis Slavička a přehled jeho listů zaslaných do Evropy podal v roce 1786 historik František Martin Pelcl (1734-1801) ve svém díle *Boehmische, Maehrische Vnd Schlesische Gelehrte Vnd Schriftsteller Avs Dem Orden Der Jesuiten Von Anfang Der Gesellschaft Bis Avf Gegenwartige Zeit*.

⁴ Např. Kateřina VALENTOVÁ, Jezuitské konsvetudináře jako zdroj informací o každodenním životě komunity. Jejich vznik, osud a vypovídající hodnota, in: ČORNEJOVÁ, Ivana – KUCHAROVÁ, Hedvika – VALENTOVÁ, Kateřina (eds.), *Locus pietatis et vitae: sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.-15. září 2007*, Praha 2008.

⁵ Luďa KLUSÁKOVÁ, *Cestou do Cařihradu: osmanská města v 16. století viděná křesťanskýma očima*, Praha 2003.

⁶ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 17.

Ze Stöckleinovy edice čerpal i historik a strahovský premonstrát Bohumír Jan Dlabáč (Gottfried Johann Dlabacž) (1758-1820) ve svém spise *Pamětní listové Čechů, Moravanů a Slezáků z obojí Indie a jiných zámořských krajín do Evropy zaslání*, který začal vycházet v letech 1821 a 1822 v časopise *Dobroslav aneb rozličné spisy poučujícího a mysl obveselujícího obsahu v řeči vázané i nevázané*. Dlabáčova práce má význam pro svou úvodní část, v níž autor uvedl abecedně sestavené životopisy českých misionářů, mezi nimi i Karla Slavička. Životopisná data čerpal z úředních řádových pramenů, a proto je lze pokládat za velmi přesná a spolehlivá.

Ze Slavičkových životopisných dat, sestavených Dlabáčem, vycházel později historik, jezuita a československý provinciál v letech 1933-1937, P. Josef Vraštil, v předmluvě svého českého překladu Slavičkových *Listů z Číny do vlasti* (1935), které tímto vyšly v češtině vůbec poprvé. Vraštilovo první vydání obsahuje celkem osm do češtiny přeložených Slavičkových listů, z nichž jeden byl napsán ještě před jeho odjezdem z Prahy v červenci 1715 (adresován řádovému generálovi Michelangelu Tamburininu), ostatní již byly odeslány z Číny.

Z Vraštilovy práce čerpal historik Zdeněk Kalista pro své *Cesty ve znamení Kříže* (1941), v nichž vydal mezi korespondencí misionářů české provincie i tři Slavičkovy listy ve vlastním českém překladu, které vyšly již ve Vraštilově souboru.

Listy z Číny do vlasti se dočkaly druhého vydání v roce 1995, kdy je revidoval Josef Kolmaš, a zároveň je doplnil o Slavičkovu korespondenci s evropskými hvězdáři, celkem o 15 dopisů ve vlastním českém překladu. Mezi nimi jsou nejen listy Karla Slavička, ale i listy jemu adresované a dva listy jeho současníků, které doplňují informace o něm a jeho působení v Číně. Tento soubor tak podává zatím v nejucelenější podobě Slavičkovu písemnou pozůstalost, přináší překlady do té doby zapomenutých Slavičkových listů, z nichž podstatnou část získal Kolmaš v zahraničních archivech.

Jako srovnávací pramen používáme rozsáhlou edici latinské korespondence českých misionářů v západních Indiích *Čeští jezuité objevují Nový svět*, která vyšla nedávno v překladu Pavla Zavadila.

2 HISTORICKÝ KONTEXT

2.1 STRUČNÉ DĚJINY JEZUITSKÉHO ŘÁDU A PRŮKOPNÍCI MEZI ČESKÝMI MISIONÁŘI

2.1.1 Konstituce řádu

„Zaměření a cíl, k němuž tato Societas [Iesu] směřuje, je chodit po různých krajích světa a hlásat slovo Boží, zpovídat a duchovně pomáhat lidem milostí Boží a všemi dostupnými

prostředky, činit vše v poslušnosti vůči nejvyššímu náměstkovi Krista, Pána našeho [tj. papeži], anebo představenému Societas.“⁷, dočteme se v Konstitucích Tovaryšstva Ježíšova, na nichž pracoval svatý Ignác z Loyoly (1491-1556), zakladatel jezuitského řádu, od roku 1541, a významněji po roce 1547, až do své smrti.

Missio, tedy posláním, bylo ústředním prvkem řádového pojetí života. A to jak v duchovním smyslu, tak v praktickém životě. Každý člen řádu musel být připraven vydat se na cestu kamkoli mu bylo uloženo jeho představeným nebo papežem. Jezuitský řád, následující Ignácovy Konstituce, se od svých počátků až do sanace v roce 1773 a poté opět od obnovy v roce 1814, významně podílel na obnově katolické církve, která zejména v 16. století pocítila zvýšenou potřebu obrození, zejména v důsledku šíření reformačních hnutí v Evropě. Plán katolické reformy zahrnoval zejména intervenci v oblasti vzdělávání a misijní a katechetickou činnost, k nimž jezuité významně přispěli. Pokora a houževnatost, na jejichž principech Loyola a jeho přátelé řád založili, a kterou je možné pozorovat v začátcích kněžského působení samotného Ignáce, je přítomná i v pozdější činnosti řádu, především v misijním působení. Ačkoli nebyl řád založen primárně jako reakce na reformační hnutí, tedy nikoli výsostně protireformační proud, při prosazování katolictví vůči reformovaným konfesím v Evropě nepostupoval vždy nenásilně.

2.1.2 Ustavení České provincie Tovaryšstva Ježíšova

Náboženská situace v Českých zemích kolem poloviny 16. století nenabízela katolictví úrodnou půdu. Předbřlohorská doba byla obdobím dominance nekatolických konfesí, zejména Utrakvistů a Českých bratří. Záhy po propuknutí reformace v západní Evropě přispěly k další náboženské polarizaci reformované církve, luterství a kalvinismus, ze kterého čerpala zejména Jednota bratrská. Katolictví však nebylo potlačeno, ačkoli církve zaznamenala výrazné ztráty, jak po stránce pozemkové a ekonomické, tak zejména v rozsahu pastorační činnosti, kdy její společenský a politický význam výrazně upadl. Arcibiskupský stolec nebyl v tzv. období sedisvakance obsazován, a to až do roku 1562, a vedoucí správní úlohu katolické církve v Čechách převzala horní konzistoř sídlící na Pražském hradě při kapitule sv. Víta. Její reálný vliv byl však zanedbatelný ve srovnání s kališnickým vrcholným správním orgánem, dolní konzistoří, se sídlem při chrámu Panny Marie před Týnem na Starém Městě.

Situace z hlediska katolíků však nebyla kritická v celých Čechách. Na řadě vrchnostenských panství, kde se mohly fary opřít o podporu katolické šlechty, se jim dařilo

⁷ cit. dle Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*, Praha 2002, s. 123.

i nadále prosperovat. Na Moravě byla situace ještě výrazně příznivější. Olomoucké biskupství tak mohlo nadále fungovat bez výrazných systémových změn.

Navzdory snaze jagellonských panovníků posílit katolictví v českých zemích, zůstala země fakticky královstvím dvojího lidu ještě řadu desetiletí po vládě Jiřího z Poděbrad. V nábožensky rozdělené zemi, v níž však panovala značná tolerance, se ani Ferdinandu I. Habsburskému dlouho nedařilo posílit katolickou církev v Českých zemích natolik, aby v ní katolický panovnický rod našel v Čechách oporu a silného spojence. Dominantní prostor v rámci vzdělávacích institucí se dostával církvi utrakvistické, což budilo z hlediska katolického habsburského rodu hlavní pozornost. I proto vsadil Ferdinand I. na teprve mladý a progresivní jezuitský řád, který sliboval reformu vzdělávání a širokou misijní a pastorační činnost. Dopis řádovému generálovi svatému Ignácovi byl podpořen rovněž listem se žádostí o vyslání řádu do českých zemí, iniciovaným českou katolickou šlechtou.

Příchodu prvních jezuitů do Čech předcházelo vyslání emisara, Petra Canisia, zvaného také „apoštol Německa“, neústupného bojovníka proti herezím ve střední Evropě. Na základě jeho pozorování zdejší situace a jeho doporučení došlo ke konečnému rozhodnutí vyslat do Čech jezuitskou misii. Prvních dvanáct jezuitů přišlo do Prahy na jaře roku 1556. Jejich sídlem se stal původně dominikánský klášter u sv. Klimenta. Arcibiskupství pražské bylo obnoveno roku 1562. Posilování katolictví za vlády Ferdinanda I. však nebylo prováděno násilně a nekompromisně vůči reformovaným církvím, ačkoli již Petr Canisius v listech svatému Ignácovi radil zaujmout tvrdý a nekompromisní postoj vůči heretikům, tedy protestantským vyznáním. Za vlády Ferdinanda I. byly však učiněny také vstřícné kroky vůči utrakvistům, zejména se císaři podařilo prosadit uznání přijímání pod obojí papežským stolcem.

Když Ignác z Loyoly vysílal první jezuity, pocházející převážně ze Španělského Nizozemí, do Čech, bylo známo, že v Českých zemích na ně čeká nelehký úkol a k úspěchu rekatolizace bude třeba vynaložit mnoho sil. Samotný příchod jezuitů se neobešel bez konfliktů vyprovokovaných ze strany protestantů, kteří s přítomností řádu přirozeně nesouhlasili. Začátky působení řádu proto nebyly snadné, avšak podpora panovníka a mnoha katolických šlechtických rodů přispěla k rychlé expanzi do oblasti školství, progresivnímu rozvoji řádových struktur a k postupnému pronikání do rozmanitých sfér společenského života. V následujících letech se jezuité v Čechách postupně včleňovali do převážně nekatolické společnosti, navzdory trvajícím odporu protestantských církví. Mimo podporu nejvyšších kruhů, které se jezuitům dostalo ze strany katolické nobility a samotného panovnického rodu, to byla především houževnatost a vytrvalost v úsilí o dosažení vytyčeného cíle, tolik typické pro práci jezuitské

misie, vnitřní i zámořské, které pomohly Tovaryšstvu Ježíšovu k získání nezanedbatelných pozic pro postupnou rekatolizaci Českých zemí.

2.1.3 Zapojení členů České provincie do misijní činnosti v zámoří

Vzhledem k náboženské a politické situaci v Českých zemích se první misionáři z České provincie zapsali do dějin zámořských misí o mnoho let později, než jejich řádoví kolegové zastupující Španělsko a Portugalsko vystoupili s prvními evropskými dobyvateli na pobřežích Střední a Jižní Ameriky či Přední Indie. V Čechách bylo třeba nejprve navrátit katolictví pevnou půdou, rozšiřovat církevní struktury a posilovat jejich vliv, zejména důležitý byl z hlediska dlouhodobého úspěchu zisk většinového podílu ve vzdělávacích institucích.

Česká provincie se proto do misijních výprav zapojila se značným odstupem a již v době, kdy misijní výpravy nabyly organizované podoby a zdaleka už se nejednalo o individuální cesty několika málo dobrodružných povah, jak tomu bylo na konci 15. století, a ještě v počátcích století 16. Šestnácté století ve znamení rekatolizace českých zemí nenabízelo zatím možnosti ani personální kapacity pro vysílání misionářů do zámořských oblastí. To se změnilo na počátku století 17.

Vůbec prvním českým jezuitou české řádové provincie byl Václav Pantaleon Kirwitzer (1588-1626) který do Číny přicestoval v roce 1620. Do své smrti působil v Pekingu, kde zemřel a byl prvním českým misionářem pochovaným na křesťanském hřbitově Ča-lan (čaladské pohřebiště) v Pekingu. Kirwitzer byl Schallovým současníkem a spolupracovníkem. Josef Kolmaš upozorňuje, že také přinášel důležitá svědectví o stavu misie v různých částech Číny (dopis řádovému generálovi Mattiu Vitelleschimu).⁸ V době třicetileté války nemohlo být o českém zapojení do misí ani řeči. Třicetiletá válka poznamenala i misie, a tak se v době bojů zuřících v Evropě jejich progresivní vývoj zpomalil. Španělé neměli zájem na pronikání zástupců ostatních národů do jejich zámořských držav, politický program pro misie tedy dlouho s jezuitu z jiných evropských zemí nepočítal. Vzhledem k rozlehlosti nově spravovaných území však bylo třeba hledat personální zdroje i mezi nešpanělskými duchovními. „Před přílivem cizinců sice Španělsko své državy žárlivě hlídá, ale potřebu kněží z vlastních zdrojů pro ně uspokojit nedokáže.“⁹ Již v polovině 17. století doporučoval generální prokurátor jezuitských

⁸ KOLMAŠ, Josef, U hrobů českých jezuitů v Pekingu, in: Eva NOVOTNÁ (ed.), *Čeští jezuité - cestovatelé a objevitelé: katalog výstavy k 450. výročí příchodu jezuitů do Prahy*, Praha 2006, s. 7-11.

⁹ FOCHLER, Pavel, Čeští jezuité a misie v Americe a Tichomoří, in: Eva NOVOTNÁ (ed.), *Čeští jezuité - cestovatelé a objevitelé: katalog výstavy k 450. výročí příchodu jezuitů do Prahy: Praha, 21.6.2006 - 22.9.2006*, Praha 2006, s. 12-28.

misií v Novém světě zapojení nešpanělských členů řádu do misijní činnosti v zámořských oblastech. Než k tomu došlo, uplynulo téměř dvacet let. Královským nařízením Filipa IV z prosince 1664 se otevřela cesta do misií mimo jiné i českým jezuitům. Čtvrtina misionářů působících ve španělských koloniích mohla být nyní původem z jiných zemí habsburského domu než ze Španělska, díky čemuž větší počet jezuitů ze střední Evropy dostal příležitost uplatnit se v zámoří. Marie Rakouská jako královna-regentka navíc tento podíl v roce 1674 zvýšila na jednu třetinu. Politická situace na evropském kontinentu vždy určovala i dění v misiích, proto bylo povolení nešpanělským misionářům mezi lety 1700-1715 dočasně zrušeno v důsledku válek o španělské dědictví. Následně byl v roce 1737 limit nešpanělských misionářů opětovně ustaven na jedné čtvrtině celkového počtu vyslaných. Výpravy jezuitů z České provincie se uskutečnily mezi lety 1678 a 1755. Poslední česká výprava před sanací řádu roku 1773 opustila evropské břehy v roce 1755.

Ujednání mezi Portugalskem a Španělskem v Madridu roku 1750 překreslilo dosavadní hranice držav obou mocností, které byly s větší či menší důsledností pokládány oběma zeměmi za platné od ratifikace Tordesillaské smlouvy z roku 1494. Důsledky pro jihoamerické misie a především vzkvétající jezuitské redukce, byly nedozírné. Madridskou smlouvu můžeme pokládat za zlom, předznamenávající začátek konce jezuitských misií. Překvapení obyvatelé sedmi španělských redukcí z oblastí východně od řek Páraná a Uruguay, jejichž půda nyní připadla Portugalcům, odmítli příkaz k vyklizení území a podpořeni rezistencí jezuitů, kteří se nejprve snažili oddálit rozhodnutí diplomatickou cestou, roku 1753 vstoupili do válečného konfliktu proti násobně větší přesile španělských a portugalských vojsk. Tříletá válka byla krvavá a její následky pro jezuitský řád devastující. V Evropě se v reakci na její důsledky výrazně rozhořely protijezuitské nálady, které byly přítomné již od samotného založení řádu, avšak nyní zasáhly i politické kruhy. Odpůrcům jezuitů se dostalo podpory portugalského a španělského dvora, a tak byli misionáři z portugalských kolonií násilně deportováni roku 1759. Ze španělských misií byli jezuité vypuzeni královským nařízením Karla III. z roku 1767. Vypovězení jezuitů ze středoamerických redukcí zaznamenal chomutovský rodák Ignác Tirsch, představený misie Santiago v dnešní Kalifornii. Podrobný záznam okolností deportace uveřejnil rovněž Franz Benno Dacrué.

2.2 VÝVOJ KŘESŤANSTVÍ V ČÍNĚ

2.2.1 Počátky christianizace Číny

Jiný vývoj můžeme sledovat na dálném východě, v Číně, kde práci jezuitů dlouhodobě komplikovaly spory papežského stolce a čínského císařského dvora, jež neměl v úmyslu bezvýhradně následovat církevní doktrínu diktovanou Římem bez přihlídnutí k místním specifikům jeho země.

Křesťanství nebylo v Číně v době příchodu jezuitů neznámým pojmem. První pokusy o uvedení křesťanství do Říše středu byly učiněny již v první polovině 7. století nestoriány. V období vládců dynastie Tchang se křesťanství těšilo oblibě a díky podpoře císařů mohlo vzkvétat. Křesťanské chrámy tak rostly v mnoha městech říše. Období rozkvětu koresponduje s vládou 6 generací císařů na čínském trůnu, počínaje první polovinou 7. století a konče počátkem 9. století.

Následný úpadek křesťanství začíná vládou následníka Tchangské dynastie Wuzonga, který roku 845 ve prospěch taoismu zakázal šíření buddhismu a křesťanství v zemi. Křesťanství se nadále udržovalo v pohraničních oblastech Číny, především v Mongolsku.

Poté, co třisetletou vládu dynastie Sung vystřídala na císařském trůnu mongolská dynastie Jüan v roce 1279, křesťanství v Číně opět čekaly lepší časy. Na konci 13. století se o uvedení římskokatolického křesťanství postarali františkáni spolu s dominikány. Mezi pionýry patří Giovanni da Pian del Carpine, Andrea Lonjumean či Viliam Rubruk. Františkánský misionář, Ital Giovanni da Montecorvino, vyslaný papežem Mikulášem IV., se postaral o založení arcibiskupství v Pekingu a tento úřad sám zastupoval od roku 1307. Přízeň mongolského panovníka umožnila rychle rozšiřovat katolickou obec a samotnému Montecorvinovi se podařilo obratně vybudovat středisko křesťanství v hlavním městě jüanské říše, kde vzkvétalo katolictví s největším úspěchem, a obrátit na 8 tisíc obyvatel, jak uvádí Xiping Zhang.¹⁰ Rovněž za pontifikátu papeže Inocence VI. mezi lety 1352-1362 rostla snaha vyslat do Číny početnější misii. Katolictví se však šířilo téměř výhradně mezi mongolskou populací, proto se po ukončení vlády dynastie Jüan a vyhnání mongolů po roce 1368 dostalo v nemilost nové panovnické dynastie Ming.

Centrální Čína tak katolictví vzdorovala až do konce 16. století, i poté však byla christianizace velmi pozvolná. Faktem však zůstává, že po příchodu Mattea Ricciho a jeho spolupracovníka Michela Ruighiho se situace začala obracet ve prospěch křesťanské misie. Bylo

¹⁰ Xiping ZHANG, *Following the steps of Matteo Ricci to China*, Beijing 2006.

to dáno zejména přístupem, který Matteo Ricci ve své misijní práci razil, tedy nenásilná cesta hlubokého pochopení a respektu místní kultury, historie i náboženských tradic. Za jeho života se Matteu Riccimu a jeho spolupracovníkům podařilo obrátit na 2500 Číňanů. Na františkánský a dominikánský předvoj prakticky nebylo možné navázat, neboť jejich působení bylo záhy ukončeno. Pro nepřízeň panovníků dynastie Ming se křesťanství ocitlo mimo kurz a první křesťanské stopy byly takřka zcela setřeny.

2.2.2 Jezuité v Číně

Svatý František Xaverský (1506-1552), „velký jezuitský apoštol asijského Východu“,¹¹ jehož misijní práce slavila úspěchy poměrně záhy po příchodu do Japonska v r. 1542, si rychle uvědomil, že pro úspěch křesťanské misie v regionu bude mít rozhodující roli získání Číny, dominantní a respektované velmoci kontinentu, která udávala politické dění, ale i kulturní a společenský tón ve východoasijské oblasti. Způsob, jakým si počínal při svém misijním působení v Japonsku, tedy implementaci křesťanské víry obrácením politických elit a nejvýznamnějších činitelů v zemi, měl v úmyslu uplatnit i v Číně, avšak než se mu podařilo dostat se do země, zemřel roku 1552 na ostrově Šang-čchuan blízko jejího pobřeží, takřka na dosah. V jeho úsilí pokračovali další jezuité, až se roku 1583 Italu Matteovi Riccimu (1552-1610) podařilo do Číny proniknout a připravit cestu dalším Evropanům.

Matteo Ricci se v Číně z počátku setkal s nepochopením a odmítáním, a rychle poznal, že jeho úspěch, a úspěch katolické misie v Číně, závisí na pokoře a úctě vůči kulturnímu prostředí této starobylé civilizace. Snažil se přizpůsobit tamním zvyklostem, například tím, že po příchodu oblékl oděv buddhistických mnichů. Záhy jej vyměnil za oděv čínského mandarína, když vysledoval, že buddhističtí mniši nejsou v Číně příliš respektováni. Místní obyvatelé se snažil získat tím, že jim křesťanské principy ozřejmoval prostřednictvím čínských pojmů, které jim byly blízké a srozumitelné. Pro křesťanské pojmy používal označení převzatá z čínského jazyka. Tento přístup však vzbuzoval v katolické církvi pochybnosti. Například čínské výrazy, které Ricci navrhoval pro označení Boha, *Shangdi* (nejvyšší Pán) či *Tian* (nebe), byly po jeho smrti podrobeny ostré kritice některých církevních autorit. „Ricci chtěl zbavit křesťanství všech prvků západní kultury a představit naši víru jako všeobecné náboženství platné pro všechny národy i sociální vrstvy“¹². V tomto přístupu založeném na tzv. akomodaci pokračovali i

¹¹ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 14.

¹² Josef KOLÁČEK, *Čínské epistoly*, Velehrad 1999. s. 12.

Ricciho následovníci, avšak po jeho smrti se kolem něj rozhořela bouřlivá diskuze týkající se zpočátku zejména terminologie. Jezuité v Číně v této otázce dospěli konsenzu pojmem *Tianzhu* (nebeský Pán), který v liturgii nahradil předešlé kontroverzní výrazy.

Princip, který Ricci razil, „v postoji zvědavého a inteligentního zájmu, s úctou a upřímnou vůlí chápat“¹³, změnil rovněž vnímání Číny očima Evropanů a jeho příkladu následovali další příchozí misionáři z Tovaryšstva. Jednoznačně to byl právě tento tolerantní postoj, díky kterému se jezuité setkali v Číně s mnohem většími úspěchy než jiné zde působící řády, františkáni nebo dominikáni. Specifické metody misijní práce jezuitů v zámoří se však nezdávka setkávaly s ostrou kritikou katolického světa, a misionáři se museli často stejně ostře hájit, jak je vidět například v obranném dopise *Karla Slavička z Nan-Čchangu neuvedenému adresátovi* reagujícím na hanlivou, protičínskou a protijezuitskou práci francouzského teologa, opata Eusebia Renaudota, který v překladu vydal Josef Kolmaš.¹⁴ Johann Adam Schall von Bell (1591-1666), německý jezuita, je další významnou osobností čínské katolické misie. Do Číny přicestoval roku 1620 a ve své práci následoval svého slavného předchůdce Mattea Ricciho. Od roku 1630 působil v Pekingu, podílel se na reformě čínského kalendáře a stal se prezidentem Astronomického úřadu. Adam Schall byl rovněž vychovatelem budoucího císaře Kangxiho. Zdeněk Kalista tento fakt přičítá k důvodům vstřícného postoje císaře Kangxiho vůči křesťanství.¹⁵

V práci Adama Schalla pokračoval Belgičan Ferdinand Verbiest (1623-1688), který do Číny přišel roku 1659, spolupracoval se Schallem a po jeho smrti převzal jeho úlohu v Astronomickém úřadu.

Christianizace Číny nebyla snadný úkol. Na situaci v misiích a úspěchu křesťanského „tažení“ se podílelo mnoho faktorů, vnitropolitická situace, nařízení papežského stolce nebo konkurenční boje mezi jednotlivými řády. Katolictví se zpočátku setkávalo s nepochopením a odmítavým postojem, avšak nakonec misie přece jen slavily úspěchy. Křesťanství se šířilo díky tolerantnímu přístupu jezuitů a jejich mnohým ústupkům vůči „pohanským“ zvykům, uctívání předků a Konfucia, které novým křesťanům umožnili nadále praktikovat.

Na proměnlivou situaci jezuitské misie v Číně mělo zásadní vliv střídání císařů na čínském trůnu a různá míra jejich sympatie k monoteistickému náboženství importovanému ze

¹³ Giulio ANDREOTTI, *Matteo Ricci: jezuita v Číně (1552-1610)*, Olomouc 2007, s. 17.

¹⁴ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 119-129

¹⁵ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 226.

Západu, a takřka rovnou měrou střídání papežů v Římě. Nejen v závislosti na sympatiích vládnoucího panovníka a vnitropolitické situace Číny, ale současně i vlivem nařízení přicházejících s nesmlouvavou autoritativností z Říma, se ručičky vah vychylovaly v prospěch či neprospěch křesťanských misí v zemi. Starobylá civilizace, opírající se o konfuciánskou nauku, s historií sahající dál než starozákonní vyprávění, a snad až příliš racionalistická, křesťanství vzdorovala, přinejmenším křesťanství v jeho konzervativní podobě.

Takzvané spory o čínské rity, v nichž stáli jezuité proti některým jiným řádům, případně proti papežskému stolci, pokud v jeho čele stáli papeži s protichůdným názorem v otázce akomodačních metod, probíhaly od první poloviny 17. století a eskalovaly v první polovině 18. století. Prvním výrazným hybatelem tohoto vývoje byla bula Klementa XI., vydaná v roce 1715, která zakázala vykonávání čínských ritů (obyčejů). Císař Kangxi na ni reagoval vyhlášením závaznosti jednat podle norem zavedených Matteem Riccim, která se vztahovala na všechny kněží působící v zemi. Po nástupu Kangxi syna Jun-čenga v roce 1722 se situace ještě vyhrotila, neboť zatímco císař Kangxi byl křesťanství víceméně nakloněn, jeho následovník tyto sympatie nesdílel. Situace křesťanů v zemi se tedy po roce 1722 výrazně zhoršila, o čemž podal podrobnou zprávu i Karel Slavíček v dopise adresovaném jeho příteli Juliu Zwickerovi z roku 1727.¹⁶ Spory byly završeny bulou papeže Benedikta XIV., *Ex quo singulari* z roku 1745, která definitivně zapověděla toleranci čínských ritů, týkajících se zejména uctívání předků a konfuciánského kultu.

2.2.3 Způsob působení jezuitů v misích

Co se týče působení v misích, zde ukazovali jezuité pozoruhodnou benevolenci. Toho je dokladem již působení Františka Xaverského, který se stal vzorem všech dalších misionářů Tovaryšstva. Klíčem k jeho úspěchu ve Východní Indii, kam byl vyslán portugalským králem Janem III., bylo přizpůsobení se tamním zvyklostem, akomodační přístup. Většina misionářů z Tovaryšstva Ježíšova, jimž se podařilo proniknout do Východní Indie, tedy Japonska, Číny, Končičíny a na další území Dálného východu, neměla proti tomuto postoji výhrady a následovala jej. Ačkoli se i mezi jezuity našli zastánci konzervativního přístupu, striktně dodržující liturgii, kteří zcela zavrhovali jakékoliv pozůstatky místních obyčejů spojených s lidovými pověrami a uctíváním předků, můžeme říci, že se jednalo spíše o výjimky. Argumenty proti čínským obyčejům vznášeli zejména členové řádu svatého Dominika.

¹⁶ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 16.

Z toho důvodu se jezuité při svém misijním působení dostávali do konfrontace s papežským stolcem a současně rostla nevraživost a konkurenční střety mezi jezuity a dominikány, působícími rovněž v regionu. Dominikáni interpretovali čínské obyčeje jiným způsobem než jezuité. Zatímco jezuité, v duchu Mattea Ricciho, je posuzovali z hlediska kulturního a politického kontextu, dominikáni v nich nacházeli jednoznačné prvky náboženských praktik. Zasazovali se proto o to, aby novým křesťanům byl tento přežitek zakázán jako kterékoli jiné pohanské zvyky. Počátky nevraživosti mezi oběma řády můžeme sledovat již prvopočátků Tovaryšstva, kdy se jeho zakladatel, svatý Ignác z Loyoly, v prvních letech svého apoštolského působení opakovaně dostával do hledáčku španělské inkvizice, která byla výsadní doménou řádu sv. Dominika. Přes všechna nepodložená nařčení se Ignác po mnohých peripetiích dovolal spravedlnosti a rovněž získal přízeň papeže Pavla III, která mu umožnila ustavit řád s pevnou organizací.¹⁷ S trochou nadsázky lze tedy najít kořeny silné rivality mezi oběma řády, rostoucí zvýšenou měrou v období sporů o čínské rity, již v době zakládání Tovaryšstva.

V raněnovověkém západním chápání byly daleké zámořské oblasti součástí obrazu světa, v jehož centru stála představa homogenního křesťanského prostoru, jediného božího království na tomto světě. Cesty za daleký obzor, které posunuly vývoj lidstva a mentalit nevídaným způsobem, se přinejmenším ve svých počátcích nesly v duchu představ „o *Utopii* – která nadarmo představuje se jako tajemný ostrov, ztracený uprostřed neobjevených ještě moří – o *státě slunečním, civitas solis*“.¹⁸

O jezuitech je známo, že své poslání, převzaté od Ignáce, „*Omnia ad maiorem dei gloriam*“ (Vše pro větší slávu Boží), naplňovali s nejvyšší důsledností. Do dějin křesťanských misí se v období 16. až 18. století zapsali jako jeden z nejvýraznějších a nejuspěšnějších katolických řádů. S dominikány a františkány se dělil o prvenství v podílu na katolické misijní práci v zámořských zemích v této době.¹⁹ V oblastech mimo křesťanskou Evropu jezuité někdy volili smířlivější cestu. „Jakkoli bylo Tovaryšstvo Ježíšovo neúprosné v postojích vůči heretikům v rámci křesťanských církví, vůči „pohanům“ dokázalo projevovat až nebývalou benevolenci a snad i toleranci“.²⁰ Obraz řádu z hlediska vnějšího pozorovatele tedy nabýval

¹⁷ Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*, Praha 2002.

¹⁸ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 8.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*, Praha 2002, s. 134.

různých podob podle toho, zda se jednalo o struktury evropské, nebo o zámořské misie. V misiích se jezuité na jedné straně snažili vysvětlovat novým křesťanům jen nezákladnější pilíře katolictví, víru v nejsvětější Trojici, Pannu Marii a svaté, na druhé straně se pokoušeli brát v úvahu i kulturní specifika země.

2.2.4 Spor o Čínské rity, začátek konce katolictví v Číně

Dlouhodobě se vleklý spor, který probíhal v 17. a 18. století mezi papežským stolcem a čínskými císaři, vyvolala kontroverze nad otázkou tolerance čínských obyčejů v nově christianizované společnosti. Zpočátku se jednalo o teologické disputace misionářů, kteří vnímali Ricciho interpretaci těchto rituálů a z ní vycházející metody pastorační práce jako problematické. Jednalo se o dvě zvykové tradice, fundamentální součást kulturního života čínských obyvatel. Kontroverze však pramenila primárně z pojmů, které Matteo Ricci využíval k překladu slova „Deus“. Pro snazší porozumění Číňanů a rychlejší osvojení náboženských konceptů pracoval běžně s pojmy *Tianzhu* či *Shangdi*.

Když Ricci popisoval ceremonie spojené s vyznáváním konfucíánského kultu, uvažoval o nich jako o aktech vyjádření vděku, tyto rituály nezahrnovaly modlitby. Pokud byla při některých slavnostních příležitostech, například oslavách výročí narození Konfucia, obětována zvířata, jednalo se podle Ricciho o vyjádření vděku Konfuciovi za uvedení jeho teoretické nauky, která měla pro Číňany hluboký význam v jejich každodenních životech. Stejným způsobem bylo podle něj třeba interpretovat i uctívání předků. Rituály s ním spojené byly aktem poděkování, a nikoli předcházení si mocných sil v očekávání budoucího zisku. Nejednalo se tedy o modlitbu, jak v případě kultu předků, tak v případě tradic spojených s konfucianismem. Zároveň zdůrazňoval, že mimo konfucianismus vyznávají Číňané jiná dvě náboženství, buddhismus a taoismus. Konfucianismus proto není možné vykládat jako náboženství, nýbrž teoretickou školu, která lidem poskytuje nástroje a vodítka k smysluplnému obstarávání rodiny a obhospodařování země.²¹ Matteo Ricci byl přesvědčen, že konfucianismus nemůže být chápán jako kontradikce vůči křesťanství, a zatímco lidé udržují kult předků a konfucianství, mohou se stát plnohodnotnými křesťany.

Krátce po Ricciho smrti byla však jeho teorie podrobena široké kritice, která se nejprve rozhořela mezi členy Tovaryšstva Ježíšova a Ricciho následovníky působícími v Číně. Podnět k těmto disputacím zavedla zpráva, kterou obdržel představený Tovaryšstva Ježíšova pro Východní Indie, François Noël, z Japonska.

²¹ Xiping ZHANG, *Following the steps of Matteo Ricci to China*, Beijing 2006.

V Japonsku se rozšířily pochybnosti nad Ricciho konceptem čínského překladu slova Bůh, šířila se zde představa, že dva čínské pojmy, *shangdi* a *tianzhu*, které byly běžně používány k označení křesťanského Boha, s ním ve skutečnosti nejsou identické, tedy že se jedná o dva odlišné náboženské koncepty. To vyvolalo hluboké znepokojení a podněty k zákazu používání těchto dvou konceptů v Číně, a současně k zákazu rituálů spojených s konfucianismem a uctíváním předků. Přes jednoznačně negativní stanovisko zodpovědných řádových autorit vůči Ricciho metodám bylo stále mnoho jezuitských misionářů na jeho straně. Roku 1612 proběhla konference Tovaryšstva Ježíšova k otázce čínských ritů a hlediskům Mattea Ricciho. Následně se rozhořely bouřlivé disputace mezi zastánci a odpůrci Ricciho myšlenek. Otázku nebylo možné během první konference vyřešit, a tak se konala další v roce 1628, na níž konečně došlo ke konsenzu. Kompromisní řešení bralo v potaz specifika čínské kultury, čínské rity byly katolickou církví oficiálně tolerovány, avšak Ricciho pojmy k označení křesťanského Boha se nadále používat nesměly.

S docela odlišnou zkušeností, kterou získali působením v provincii Fu-ťien, vstoupili do diskuze později dominikánští misionáři. Zatímco jezuité se pohybovali zejména při pekingském dvoru, v Kantonu a bohatých oblastech s výrazným zastoupením vzdělaných vyšších vrstev, členové řádu svatého Dominika působili mezi zemědělci a setkali se s lidovou kulturou, která byla zcela odlišná od „velké“ kultury intelektuálů, ve výkladu náboženských pojmů a chápání čínských ritů. Dominikáni proto nevěřili, že je zachování čínských obyčejů slučitelné s křesťanstvím, a protože měli v teologických disputacích ve vztahu k Římu silnější pozici než jezuité, papež Inocenc X. reagoval na jejich podněty vydáním zákazu uctívání předků a Konfucia, platným pro všechny čínské křesťany. Jezuité se následně pokusili papežské nařízení zvrátit a podařilo se jim získat na svou stranu papeže Alexandra VII. Od roku 1656 bylo uctívání předků a stejně i Konfucia akceptováno s odůvodněním, že se jedná o lidový zvyk a politickou událost, při které si lidé Konfucia připomínají jako svého učitele.

V následujících letech byla papežskou kurií vydána dvě protichůdná nařízení a mezi misionáři se opět rozběhly diskuze, které z nařízení následovat, neboť odpověď Říma na tuto otázku nebyla jednoznačná. Řada dominikánů s tolerancí ritů nesouhlasila a fu-ťienský biskup Charles Maigrot vydal ve svém opatství nařízení, které je opět zakázalo. Nevraživost mezi jezuitou a dominikány lze ilustrovat dopisem Karla Slavíčka z Nan-čchangu nevedenému adresátovi, v němž Slavíček ostře kritizuje „knížku“ opata Eusebia Renaudota, jež „dozajista

pracoval na Číně s maigrotovským zanícením“.²² Jezuité si naopak uvědomovali, jak hluboký význam obě tradice pro Číňany mají, a že pro úspěch katolické misie je klíčové stát na straně jejich zastánců. Řád získal přízeň a podporu císaře Kangxiho, a další snaha jezuitů se upínala k přesvědčení Říma, že jejich pozice je pro region jedinou možnou cestou. Vyslanci do Říma však v roce 1703 neuspěli a roku 1704 papež Klement XI. opět vydal zákaz čínských ritů. Římský vyslanec kardinál Carlo Tommaso Maillard de Tournon přicestoval do Pekingu na konci roku 1705, aby vyhlásil nové papežské nařízení, avšak jednoznačně negativní poselství z Říma císaři přímo nesdělil. Diplomatické jednání pokračovalo až do podzimu roku 1706, kdy papežské rozhodnutí císaři přetlumočil Charles Maigrot. Císař Kangxi v reakci na to vydal nařízení, kterým byli všichni misionáři povinni akceptovat vykonávání čínských ritů, pod hrozbou vypovězení ze země. Až po císařově reakci oznámil de Tournon v Nankingu poselství z Říma.

Císař Kangxi však patřil k příznivcům křesťanství, neměl zájem o rozvázání vztahů s Římem a potírání křesťanství v Číně. Vůči Římu podnikl vstřícný krok a vyslal delegaci čtyř misionářů, kteří měli za úkol vyjasnit čínskou situaci a pokusit se o narovnání vztahů. Tato výprava však nebyla úspěšná a papež Klement XI. jen potvrdil předchozí nařízení z roku 1704.

Misionáři v Číně stáli před rozhodnutím, zda uposlechnout papežské nařízení a zahodit tak desítky let úspěšné a plodné práce vynaložené v misii, nebo se podrobit příkazu císaře a znepřátelit si Řím. Bilancovali mezi loajalitou duchovní autoritě papežské kurie a světské moci čínského císaře. Mnozí se udržovali na bezpečné hraně kompromisu, což vyžadovalo i kreativitu při interpretaci některých vyjádření a příkazů.

Další etapa této kontroverze začala v létě roku 1716, kdy byla v Číně uveřejněna další papežská konstituce, korespondující obsahově s předchozími nařízeními z let 1704 a 1710. Od roku 1717 docházelo k vypovídání misionářů, zákazu šíření křesťanství a boření chrámů.²³ Další vyslanec Říma, Carlo Ambrogio Mezzabarba (1685-1741), byl poslán do Číny z Lisabonu roku 1719. Do Pekingu dorazil roku 1720. Tlumočnickem u císaře mu byl lazarista Dětrich Pedrini, který hrál ve sporech o rity významnou roli.²⁴ Poté, co císař vyslechl tlumočenou žádost papežské kurie, která obsahovala shodné stanovisko k čínským ritům jako předchozí nařízení,

²² Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 119.

²³ Tamtéž, s. 218.

²⁴ viz dále kap. 3.3.2 této práce.

vydal rozhodnutí o zákazu křesťanství a vypovězení všech misionářů, kteří nepůsobili u dvora a těch, kteří byli zdravotně způsobilí pro návrat do Evropy.

Zhang Xiping chápe spor o rity jako významnou etapu dějin komunikace mezi Čínou a Západem. Od tohoto momentu se ukazuje problematika katolicismu, stojícího tváří v tvář čínské kultuře s nepochopením a intolerancí vůči jejím specifickým. „Whether the orders of Catholicism that were against Matteo Ricci’s policy, such as Paris Foreign Missions represented by Charles Maigrot, Dominicans or Franciscans, or the Roman Curia represented by Carlo Tommaso and Carlo Mezzabarba, had intended to cut out other culture with the standard of western culture.“²⁵

2.3 PŘEDPOKLADY PRO VYSLÁNÍ DO MISÍ

2.3.1 Motivace jezuitů vysílaných do zámořských misí

Zdeněk Kalista v úvodu své sbírky *Cesty ve znamení kříže* jako průvodní motor objevitelských cest a misijních tažení, která záhy nabyla organizované podoby, líčí touhu barokního člověka po objevování dalekých krajů, která je zakořeněná ve snaze o přiblížení se Bohu, a to skrze představu „nových horizontů, které jako by neměly mít konce“,²⁶ a jichž se barokní člověk snaží znovu a znovu dosahovat. Člověk motivovaný právě touto transcendentní představou „odchází zároveň jako voják velikého křesťanského impéria, pod znamením kříže a s posláním vyšším, po výtce duchovým“.²⁷ Zájem dalších a dalších misionářů se tedy odvíjí od myšlenky budování veliké „říše Kristovy“.

V knize *Čechové, kteří tvořili dějiny světa* Kalista píše, nyní s akcentem národní specifičnosti „svatý Jan Nepomucký byl v době barokní kusem národního sebevědomí českého, nositelem slávy českého jména v očích domácích vlastenců i katolické ciziny.“ Touha českých jezuitů zapojit se do misí v zámoří je „spojena s myšlenkou, že v jejich věci mučednickém se dostane nového lesku i jejich vlasti a jejich národu, jak tomu bylo právě u svatého Jana Nepomuckého“.²⁸ Takto idealizované vysvětlení natolik komplexního fenoménu, jakým misionářství bylo, je při současné kritice třeba chápat v kontextu společenské situace v době vzniku díla, počátkem okupace. V dodatku k druhému vydání je kniha dokonce uvedena jako

²⁵ Xiping ZHANG, *Following the steps of Matteo Ricci to China*, Beijing 2006, s. 148.

²⁶ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 7.

²⁷ Tamtéž, s. 8.

²⁸ Tamtéž, s. 190.

„text do značné míry spíše popularizačního rázu“, a dále, „charakter textu je velmi výrazně spouštěn dobou vzniku“.²⁹

Misionářství záhy získává pevnou strukturu a plán, a je organizováno třemi činiteli; světskou mocí, která vládne nad koloniemi, autoritami jednotlivých řádů a nejvyšší autoritou církve, papežským stolcem. Tyto tři autority spolu úzce spolupracovaly. Bez struktur budovaných v koloniích světskou mocí, bez finanční podpory a fyzické ochrany zaručené přítomností vojáků na nově získaných územích, si lze misijní práci církevních otců jen stěží představit. Světská moc však nezřídka kdy kladla misijnímu úsilí překážky a aktuální politická situace v Evropě měla své důsledky vždy i pro kolonie. Tak jako v případě španělsko-portugalského konfliktu na počátku druhé poloviny 18. století, jehož výsledku a územním požadavkům portugalské strany se Tovaryšstvo odmítlo podrobit a roku 1767 bylo vypovězeno z Paraguayae. Stejně tak lze sledovat názorové rozpory ve vztahu duchovních řádů působících v misijních oblastech s papežskou kurií. Tyto rozpory se příkladně ukázaly ve zmiňovaných sporech o čínské rity, které je možné považovat za začátek konce velkého jezuitského úspěchu v Číně.³⁰

Kalistovo východisko pochopení motivace misionářů, kteří se vydávali na cestu do nových neznámých krajín bez vidiny návratu, je vedeno perspektivou křesťanské, katolické zbožnosti spojené s ochotou bojovat ve jménu Božím za rozšiřování „říše Kristovy“ a odhodláním položit za tento ideál život. Tyto vývody zpochybňuje Josef Polišínský v úvodu kolektivní práce *Česká touha cestovatelská*. Především poukazuje na Kalistovo vyzdvihování katolicko-románského proudu křesťanství, který podle Josefa Pekaře na našem území po Bílé hoře zvítězil nad protestantsko-německým proudem implementovaným falckou monarchií. Podobně jako u Pekaře je i u Kalisty patrný osobní příklon ke katolickému proudu jako jaksí hodnotnějšímu.³¹ Jeho předpoklad obecně zakořeněné bezpodmínečné oddanosti víře a ochoty obětovat pro ni vše pokládá Polišínský za nepodložený. Stejně tak vnímá jeho výklad hledání „dalekých obzorů“ coby touhu přiblížit se Bohu. „Uvědomíme-li si, že v listech, které misionáři z české provincie jezuitského řádu posílali domů, převládá názor, že odevšud mají do nebe stejně daleko, je Kalistův soud předem dost pochybný.“³² Podle Polišínského je třeba uvědomit

²⁹ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 193

³⁰ Giulio ANDREOTTI, *Matteo Ricci: jezuita v Číně (1552-1610)*, Olomouc 2007.

³¹ Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ, *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

³² Tamtéž, s. 13.

si, že při vstupu do církve hrály důležitou roli ekonomické a sociální aspekty. V 17. století bylo pro neurozené mladé muže možné získat vyšší vzdělání pouze v katolických školách, jezuitských nebo piaristických. K tomu Polišenský³³ přidává ještě skutečnost, že český původ byl často skutečnou překážkou úřednické kariéry, kterou by za opačných okolností mnozí volili přednostně před vstupem do církve.

Ohledně pravé motivace páterů a bratrů, kteří se do misí vydávali, pravděpodobně není možné vynášet paušalizované soudy ve smyslu katolického či transcendentálního výkladu, nebo naopak z hlediska pragmaticko-oportunistického. Mezi více než sto šedesáti jezuitskými misionáři vyslanými z české provincie se našli lidé různých osobnostních kvalit s různými osobními pohnutkami, které více či méně korespondovaly s ideálem katolické církve. Duchovní hledisko v pozadí celého fenoménu misí však nemůžeme negovat. Projevuje se přinejmenším v listech, které misionáři posílali do Evropy, a v nichž výrazně rezonuje pokora a oddanost, se kterou ke svému úkolu přistupovali, a víra, o kterou se opírali. Ačkoli nezjistíme, nakolik upřímné byly tyto sugestivně líčené prožitky, obecně je třeba říci, že víra byla neodlučitelnou součástí jejich životů a ve zcela odlišném prostředí oporou, která jim pomáhala vyrovnat se s pochybnostmi.

Jakkoli velkou sílu a vytrvalost při svém počínání prokázali, „bylo by nespravedlivé, absurdní“, píše v úvodu své sbírky latinské korespondence Pavel Zavadil, „předpokládat, že náboženský zápal („fanatismus“) jezuitů nenávratně vymazal z jejich myslí pocity jako stesk, žal, touhu po domově, pochyby o správnosti odchodu či smutek nad životem v dobrovolné izolaci.“³⁴ Misionáři, kteří se vydali na cestu do neznámých krajín, které v ničem nepřipomínaly jejich domovinu, bez vidiny budoucího návratu, museli všichni prokázat velkou odvahu.

2.3.2 Způsob výběru pro misie

Misijní poslání bylo již od ustavení Tovaryšstva Ježíšova zásadním a nejdůležitějším úkolem řádu potažmo jeho příslušníků. Již mezi současníky svatého Františka, který se stal patronem misionářů, se našli mnozí, kteří toužili následovat jeho příklad. Přibližně od poloviny 16. století zájem vzrůstal a každým rokem přibývalo žádostí nových uchazečů. Kolem čtyřiceti procent mladých mužů, kteří mezi lety 1540-1562 ve Španělsku a Portugalsku vstupovali do řádu, deklarovalo při přijetí zájem o misijní působení, zejména ve východních Indiích. Zájem o

³³ Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ, *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, s. 13.

³⁴ Pavel ZAVADIL (ed.), *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*, Praha 2015, s. 19.

působení ve východní Indii výrazně převažoval nad ostatními oblastmi. Indie byla zde míněna ve smyslu širšího geografického rámce, tedy celý východoindický region. Nejčastěji byl v žádostech o vyslání uváděn zájem o „Indii“, dále Čínu a Japonsko.³⁵ Zájem však nestačil. Mimo základní předpoklady, jakými byl věk a dostatečné vzdělání, museli uchazeči prokázat osobnostní kvality, znalosti a dovednosti, které je mohly zvýhodnit vůči ostatním zájemcům. Pro východoindický region byly žádoucí zejména znalosti přírodních věd, matematiky, astronomie, technické dovednosti a v neposlední řadě i hudební nadání.

O původech motivace uchazečů o vyslání do misí může vznikat polemika, jisté však je, že samo odhodlání a horlivý zájem nebyly jistým klíčem k úspěchu. Mnohé o jejich motivacích je možné zjistit z tzv. *indipetae*, dopisů adresovaných řádovému generálovi, v nichž jezuité vysvětlovali důvody svého zájmu o misijní práci, popisovali své kvality a přednosti, které jim měly zajistit úspěšné přijetí. Kladná odpověď rozhodně nebyla samozřejmostí. Schvalovací proces byl dlouhodobou záležitostí. Mimo individuální iniciativu uchazečů probíhal, jak uvádí Pavel Zavadil³⁶, také nábor „shora“, a to na návrh představených, který naplňoval kritéria požadovaná řádovým generálem.

Zpočátku byly misie výsadou jezuitů španělské a portugalské provincie. Vyslání do misí bylo chápáno jako nejvyšší a nejchválnější poslání, které mělo být uloženo nejzaslouženějším a nejschopnějším. Proto byla selekce velmi přísná a mnozí jezuité sítím neprošli. Časem se změnila politická situace a misie se otevřely i členům dalších provincií Tovaryšstva Ježíšova, včetně té české. Zájemců bylo mnoho, avšak z nešpanělských provincií habsburského domu mohl být vyslán jen omezený počet misionářů. Nebylo tedy výjimkou, pokud někteří členové posílali řádovému generálovi do Říma své *indipetae* opakovaně, někteří ve svém odhodlání pokračovali například i po více než deseti neúspěšných pokusech. Například Václav Eymer, mexický misionář, zaslal řádovému generálovi dvanáct žádostí, než byl konečně vybrán pro misie.³⁷

Indipetae se svou strukturou od sebe obvykle příliš nelišily. Zájemci v nich uváděli své osobní kvality a důvody svého zájmu o misijní činnost. O určení žadatelů pro konkrétní země rozhodovali prokurátoři misí v Janově, Cádizu či Lisabonu. Proměny politické situace

³⁵ Monika MIAZEK-MĘCZYŃSKA, *Indipetae Boymianae on Boym's Requests to the Jesuit General for a Missionary Appointment to China*, *Monumenta Serica: Journal of Oriental Studies* 59 [online], 2011, s. 229-242.

³⁶ Pavel ZAVADIL (ed.), *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*, Praha 2015, s. 23.

³⁷ Tamtéž, s. 22.

v cílových destinacích však mohly rozhodnutí zvrátit, jako v případě Valentina Stansela, který byl původně určen pro Čínu, avšak nakonec byl vyslán do Brazílie.³⁸

2.4 UDRŽOVÁNÍ KONTAKTU MISIONÁŘŮ S DOMÁCÍM PROSTŘEDÍM

2.4.1 Dopisy a zprávy jezuitů z misí

Misionáři museli o své činnosti pravidelně podávat zprávy jednak svým bezprostředním nadřízeným v nových zámořských provinciích, dopisy však mířily stejně tak i do Evropy, kam je jezuité adresovali svým domácím představeným, bývalým spolupracovníkům či přátelům a rodinám. Listy byly nepostradatelným zdrojem informací o dění v misiích a vývoji christianizace. Byly předčítány na shromážděních řádových domů, nebyly tedy určeny pouze k rukám adresáta. Tuto skutečnost si autoři dopisů při psaní uvědomovali. Jejich zprávy měly přispět k rozšíření znalostí ostatních členů řádu. Společná četba byla navíc toho času zcela samozřejmou činností i ve světských intelektuálních kruzích, salonech, akademických kruzích atd. Dopisy byly proto pečlivě komponované, hledělo se i na estetickou stránku rukopisu.

Psaní dopisů zdaleka nezačínalo až po příjezdu na místo určení. Již na přestupních stanicích posílali misionáři bezprostřední zážitky ze své cesty, během cesty si vedli deníky a zážitky z cesty shrnuli v prvních dopisech po svém příjezdu do misie. Líčili nesnáze spojené s cestou po moři („Plavba trpěla jako obvykle mnoha obtížemi pro vítr a špatné počasí, s pomocí boží neutrpěli jsme však žádné větší škody.“³⁹), popisovali dosud neviděné vodní živočichy („Poblíž rovníku se před našimi zraky zjevily také ryby, které létají jako ptáci a španělsky se jim říká *voladores* (letouni). Tyto ryby se vznesou asi do takové výšky, jako je například druhé podlaží nějaké naší koleje, a dokážou uletět vzdálenost, jakou měří Staroměstské náměstí v Praze.“⁴⁰). Někteří popsali seznam zásob, potřebných na několikaměsíční plavbu („Zaopatřivše si potřebnější věci na 100 dní a přijavše na loď asi 100 beranů, množství telat, něco krav a 1500 slepic, tak, aby každý den vedle soleného masa bylo možno přidati něco čerstvějšího, vypluli jsme (...).“⁴¹) nebo zajímavé přírodní úkazy pozorované na moři („večer o deváté hodině po východu měsíce se za vlhkého počasí zjevila

³⁸ Josef KOLÁČEK, *200 let jezuitů v Brně*, Velehrad 2002, s. 62.

³⁹ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 136.

⁴⁰ Pavel ZAVADIL (ed.), *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*, Praha 2015, s. 536.

⁴¹ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 78.

na západě měsíční duha, jež se hodně podobá duze sluneční, až na to, že její barvy nejsou tak živé.“⁴²).

Misionáři však neposílali dopisy jen členům (nejčastěji nadřízeným) svého řádu. Psali také dopisy svým rodinám a přátelům. „Naprostá většina této korespondence mimo řádové domy je však dnes ztracena – stejně jako veškerá korespondence, která naopak směřovala z Čech do zámoří“⁴³

2.4.2 Předpoklady dochování listů

Mluvíme-li o dopisech adresovaných členům mateřského řádu, často představeným, pokud dopisy dostihly svého adresáta, existovala již nezanedbatelná šance, že budou zachovány v archivech kolejí Tovaryšstva Ježíšova či v opisech, kterých bylo nezdědky kdy pořízeno více exemplářů. Dopisy zaslané do Evropy byly mnohdy při opisu revidovány, doplněny či cenzurovány. Indipetae slouží rovněž jako důležitý zdroj pro srovnání písma a posouzení, zda listy zaslané ze zámoří, které se dochovaly v archivech, jsou originály z pera misionářů, nebo jejich opisy.

Řada dopisů se přesto nedochovala, nebo není o jejich existenci nic známo, ačkoli další korespondence na ně odkazuje. Například Karel Slaviček začíná svůj dopis z roku 1732 hvězdáři a svému řádovému kolegovi, Francouzovi Štěpánu Soucietovi, slovy: „Již potřetí se obracím k Vaší Důstojnosti. Před dvěma roky to bylo s kritickým přehledem 36 čínských zatmění; loňského roku s dvojím identickým nákresem Pekingu, který jsem zhotovil vlastní rukou; a nyní s tímto holým dopisem, protože nedočkavě očekávám odpověď na své předchozí dopisy“.⁴⁴ Takové situace nebyly výjimečné. Na odpověď bylo třeba čekat i dva roky či déle. Některé dopisy svého adresáta nedostihly vůbec.

Vzhledem k této frekvenci korespondence mezi Evropou a východními či západními misemi, byly dopisy psány s velkou péčí, vyvedeny vzorným rukopisem, často doplněny množstvím příloh, jako většina dopisů Karla Slavička evropským a petrohradským učencům. Tyto dopisy „obsahují řadu vědeckých námětů, výpočtů, plánek, tabulek, přehledů a polemik,

⁴² Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 33.

⁴³ Pavel ZAVADIL (ed.), *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*, Praha 2015, s. 18.

⁴⁴ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 157.

často značného rozsahu, jež mají velkou cenu pro dějiny evropského poznávání čínské vědy, zvláště matematiky a astronomie“.⁴⁵

Jakožto jedinečný zdroj informací nejen o stavu vědeckého poznání (v Číně), ale i kartografických údajů, přírodovědných a etnografických poznatků, byly dopisy opakovaně čteny, prepisovány a dále rozšiřovány. Z toho je patrný nebývalý přínos misionářů pro rozšiřování obzorů a poznání Evropanů. Díky jejich svědectví se jezuité v Evropě například „dozvěděli, jak vypadají palmy, kaktusy, žraloci, delfini, kapustňáci, pumy, jaguáři, krokodýli či mořské želvy; tušili, co to je a jak chutná banán, avokádo, kokosový ořech, maniok, taro, jam, ale i krokodýlí vejce“.⁴⁶

Někteří misionáři udržovali čilou korespondenci nad rámec svých povinností. Dopisovali si tak nejen s členy mateřského řádu. Karel Slavíček udržoval vědeckou korespondenci se dvěma petrohradskými učiteli, sinologem Teofilem Sigfrídem Bayerem a hvězdářem Josefem Mikulášem Delislem.

3 KAREL SLAVÍČEK A ČÍNA

3.1 KAREL SLAVÍČEK, ŽIVOTOPISNÁ DATA

V roce 1716 přicestoval do Číny moravský rodák P. Karel Slavíček, jeden z osmi jezuitů staré české řádové provincie, kteří se do Číny dostali.⁴⁷ V jeho písemné pozůstalosti se nám dochovala řada dopisů, které v letech 1716-1735 posílal z Číny do Evropy. V nich přinášel podrobné informace o stavu katolické misie a polickém dění v Číně, i zprávy o svých vědeckých závěrech a studiu čínské astronomie a chronologie. V dopisech hájil nejen jezuitskou pozici v otázce čínských ritů, ale i starobylost čínské chronologie a validitu záznamů dávných astronomických pozorování, které byly v Evropě zpochybňovány. Zanechal nám také plán sídelního císařského města Peking, který byl jedním z prvních, ne-li vůbec prvním přesnějším plánem tohoto města.⁴⁸ Nesporný význam Slavíčkových listů pro tehdejší chápání čínské kultury a čínského světa, které Evropanům zprostředkoval, oceňovali již jeho současníci,

⁴⁵ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 104

⁴⁶ Pavel ZAVADIL (ed.), *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*, Praha 2015, s. 19.

⁴⁷ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 13.

⁴⁸ Zdeněk KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999, s. 187.

například Josef Stöcklein (1728), a svědčí o nich i četné přepisy některých listů, které se dochovaly při různých kolejích Tovaryšstva v západní a střední Evropě.

3.1.1 Příprava pro misii

Karel Slavíček se narodil 24. prosince 1678 v moravské obci Jimranov. Po absolvování šestiletého studia na brněnském gymnáziu vstoupil roku 1694 do brněnské koleje Tovaryšstva Ježíšova. Po dvouletém období noviciátu nastoupil tříleté studium filosofie v Olomouci. Následně se v Olomouci stal na čtyři roky gymnaziálním profesorem a přednášel postupně v prvních čtyřech třídách, jak bylo řádovým zvykem.⁴⁹ Poté následovalo studium teologie na pražské univerzitě, které trvalo čtyři roky. Na kněze byl vysvěcen v roce 1706. Třetí probaci absolvoval v Jičíně v letech 1708-1709 a na podzim roku 1709 byl umístěn do Vratislavi coby gymnaziální profesor poetiky. Od tohoto roku se věnoval, mimo kázání v místech svého působiště, také vědecké činnosti. V roce 1710 se vrátil na olomouckou univerzitu jako profesor hebrejštiny. V letech 1711-1712 zde vyučoval matematiku, a přitom zastával další funkce, byl akademickým kazatelem a regentem konviktu. V roce 1712 byl promován na doktora filosofie a složil slavné řádové sliby. Roku 1714 byl přeložen do Brna, kde pomáhal připravovat vydání matematických spisů P. Jakuba Kresy (1648-1715), svého bývalého učitele.

Karel Slavíček měl velmi dobré předpoklady stát se úspěšným adeptem pro misie. Tak jako řada mladých jezuitů, i on toužil vycestovat do zámořských misí. Konečně to byl hlavní cíl Tovaryšstva Ježíšova, daný jeho konstitucemi: chodit po různých krajích světa a hlásat slovo Boží, jednak v rámci tzv. vnitřní misie, tedy v okruhu provincie, na druhé straně vnější misí, která směřovala do zámoří, daleko za hranice evropského křesťanského prostoru.⁵⁰ Jeho vzdělání a osobní kvality mu tuto cestu otevřely. Slavíčkovi proto, na rozdíl od mnoha jiných uchazečů, stačilo podat jen jednu žádost a krátce nato byl navzdory velké konkurenci vybrán pro Čínu, jednu z domén jezuitského misijního působení. Svou indipetae podal Slavíček na podzim roku 1714 generálovi Tovaryšstva a již v říjnu toho roku byl pro Čínu vybrán. K tomuto jednoznačnému a rychlému určení přispěly zejména jeho výborné matematické znalosti a hudební nadání, které obě byly velmi žádanými dovednostmi právě pro umístění do Číny. Jeho matematicko-astronomické vědomosti dokumentuje dochovaná korespondence s evropskými intelektuály, kterou v českém překladu vydal Josef Kolmaš v druhém, rozšířeném a

⁴⁹ Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 4. svazek, Řeholní klerikové (jezuité)*, Praha 2012.

⁵⁰ Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*, Praha 2002, s. 123.

přepřacovaném vydání *Listů z Číny do vlasti* Josefa Vraštila.⁵¹ Znalost hudební teorie a hra na spinet, o které se na několika místech v dopisech, možná s přílišnou skromností, zmiňuje sám Slaviček, ale i další jezuité z jeho blízkého okolí, mu také pomohla získat si určité postavení u dvora i panovníkovu ochranu. Je nasnadě, že dlouhodobou přízeň a respekt čínského dvora si vysloužila jen hrstka Evropanů, a také Slaviček, jako jeden z nich, musel nepochybně prokázat svůj um a osobní kvality. Svědčí o tom i fakt, že změna vlády v roce 1722, která přinesla vypovězení katolických misionářů ze všech provincií mimo Peking a Kanton, se Slavičkova působení výrazně nedotkla, podobně jako dalších jezuitů působících na pekingském dvoře. Zdraví ho trápilo posledních osmnáct let života. Nemoc nakonec ukončila jeho život ve věku 56 let, zemřel 24. srpna 1735.

3.2 K CESTĚ DO ČÍNY

Slaviček byl pro čínskou misii vybrán spolu s Bavorem P. Ignácem Köglerem (1680-1746) a Portugalcem P. Ondřejem Pereyrou (1690-1743). V létě roku 1715 odešel do Prahy, aby se odtud vydal do Bavorska, kde se setkal s Ignácem Köglerem a spolu pokračovali do Lisabonu. V Lisabonu se k nim připojil Ondřej Pereyra a dne 13. března 1716 ve večerních hodinách nastoupili na portugalskou loď „Svatá Anna“, a vypluli tehdy neobvyklou cestou podle západního pobřeží Afrického kontinentu do portugalského Macaa. Jejich cesta z Lisabonu kolem pobřeží Afriky do východní Asie byla na tehdejší poměry mimořádně krátká. „V noci z 15. na 16. dubna jsme minuli rovník, 2. června pak zasmušilý vrchol mysu Dobré naděje.“ Do Macaa dorazili již 30. srpna 1716 kolem půlnoci, tedy po pouhých pěti a půl měsících a jednom a půl dnu. „Ale jako jsme první, kteří se dali touto krátkou cestou, tak nás asi nebude následovat žádná jiná loď, protože je velmi pochybné, zdali taková daleká plavba, beztoho málo výnosná, nadlouho obstojí.“, píše Slaviček v dopisu z října roku 1716 a doplňuje: „Kdo se plaví přes Góu, přijíždějí sem o jedenáct měsíců později.“⁵²

V dalším dopise z listopadu roku 1716 podává cestovní deník a popisuje své postřehy z cesty, především zajímavé přírodní úkazy: „Dne 8. (června) jsem zpozoroval neslýchaný vodní div na moři, totiž pravidelný kruh, jehož průměr byl asi hodinu dlouhý a jeho pás asi 8 až 10 střeveců široký. Voda v tomto kruhu se svou hladkostí zcela zřetelně lišila od ostatní vody

⁵¹ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 118-213.

⁵² Tamtéž, s. 25.

(...).“⁵³ nebo dále: „Dne 20. (července) večer o půl osmé spadla z mraků velká ohnivá koule jako nějaká velká hvězda, která svým světlem jako mohutný blesk ozařovala mraky.“⁵⁴

Dne 11. září pak odjeli spolu s Ignácem Köglerem lodí z Macaa do Kantonu. Již v Macau oblékli nově příchozí jezuitští misionáři podle zvyku čínské šaty a byli ostříhání podle čínské módy. Do listopadu roku 1716 pobýval Slavíček v Kantonu, kde čekal spolu s dalšími jezuitou na příkaz k cestě do Pekingu. Ta byla proti původnímu termínu, určenému kantonským místokrálem na 25. září, odložena kvůli vizitaci mandarína vyslaného císařem za účelem prověření příchozích. V době po vyhlášení císařského dekretu, kterým bylo všem misionářům nařízeno akceptovat čínské obyčeje navzdory papežské konstituci, a kdy mohli kněžskou činnost nadále vykonávat jen ti misionáři, kteří získali císařské povolení, kdy zároveň probíhala diplomacie mezi papežem a císařem prostřednictvím papežských legátů a zaslaných listů, není divu, že císař chtěl mít spolehlivé informace o nově příchozích co nejdříve a z první ruky. Do císařského města se proto vydali až 9. listopadu 1716. Cestu z Nan-čchangu do Pekingu po souši absolvovali v tzv. cestovních nosítkách, tedy na mezcích. Císař jejich příjezd očekával s netrpělivostí, o čemž svědčí skutečnost, že jim vstříc nechal dvakrát vyslat posla, který měl karavanu popohnat. Cesta se přesto prodloužila a Slavíček i Kögler tak museli na první audienci u císaře čekat až do začátku února, kdy se císař vrátil z lovu, kam se mezitím odebral.

3.3 K PŮSOBENÍ V ČÍNĚ

3.3.1 První léta za vlády císaře Kangxiho

Počátkem roku 1717 přijel Slavíček do Pekingu, který byl od té doby jeho trvalým působištěm. Na začátku února toho roku měl první audienci u císaře Kangxiho, který ocenil jeho dovednou hru na spinet. U dvora zhodnotil Slavíček také své matematické znalosti. Podle Františka Martina Pelcla se Slavíček císaři velmi zalíbil⁵⁵. Kangxi byl křesťanům velmi nakloněn, jeho otevřenost však poznamenaly vlekoucí se spory o čínské rity a nepochopení ze strany vrcholných církevních autorit. Slavíček se u dvora těšil jeho přízni a pod ochranou císaře se mohl nadále částečně věnovat duchovní správě svého obvodu, a především vědecké práci, provádět matematická a astronomická měření a snad se i zabývat hudební teorií.

⁵³ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 33.

⁵⁴ Tamtéž, s. 35.

⁵⁵ František Martin PELCL, *Boehmische, Maehrische Vnd Schlesische Gelehrte Vnd Schriftsteller Avs Dem Orden Der Jesuiten Von Anfang Der Gesellschaft Bis Avf Gegenwartige Zeit*. Prag 1786.

Na jeho spis věnovaný hudbě se v dopise z roku 1733 dotazuje Teofil Sigfríd Bayer, s nímž si Slaviček dopisoval mezi lety 1732-1735. Další zmínky o jeho teoretické práci v oblasti hudby zmiňují Slavičkovi kolegové Ignác Kögler a Ondřej Pereyra, avšak v odpovědi na Bayerův dopis sám on sám vyvrací, že by kdy pracoval na teorii čínské hudby. „Mám zajisté čínské knihy o hudbě, o níž chovám ve svém nitru mnohé, avšak v zásuvkách nemám hotového nic.“ Dodává „Dosáhnu-li odchodu od tohoto dvora a z této říše, (...), i tak budu mít dost toho, čím se bude pražská tiskárna mořit.“⁵⁶

Mezi dopisem z března roku 1717 a listem zaslaným z Nan-čchangu v říjnu roku 1723, ve kterém Slaviček podává zprávu o smrti císaře Kangxiho a nástupu jeho čtvrtého syna Jungčenga na trůn, zeje zatím propast, kterou jen spoře vyplňuje dochovaný výtah Slavičkova dopisu ze srpna 1719. Ostatní listy z tohoto období se nedochovaly, nebo nejsou známé. V tomto dopise z roku 1719 Slaviček informoval o stavu křesťanství v Číně, přiznával, „že křesťanské a židovské učení má v Číně dosud malý úspěch, protože Číňané jsou přílišní racionalisté. Jinak monarcha jezuitům přeje, zvláště vyznají-li se dobře v matematice, jejímž je sám výborným znalcem.“ Slaviček, jako jiní jezuité, popíral, že by byl Konfucius vzýván jako bůh, zato „že je ve velké vážnosti jako nadmíru bystrý filosof.“ Slaviček soudil, že čínské rity se podobají obřadům Starého zákona. „Proto prý jezuité přeložili do čínštiny pouze knihy Nového zákona, aby Číňané dále tolik nelpěli na svých obřadech.“⁵⁷

Z Pekingu se Slaviček vzdaloval jen výjimečně, zejména ze zdravotních, případně vědeckých důvodů. Delší čas mimo hlavní město pobýval jen v Nan-čchangu v jižní Číně, v letech 1720-1723.

3.3.2 Konkurence u císařského dvoru

Dětrich Pedrini (1670-1746) z kongregace lazaristů přišel do Číny pět let před Slavičkem, v roce 1711, a v císařských službách si získal dobré postavení díky znalostem hudby (byl také zručný zhotovitel spinetů) a matematiky. Pedrini byl velkým nepřitelem jezuitů a u dvora jim musel být trnem v oku. Zdeněk Kalista vyjadřuje domněnku, že Karel Slaviček měl Pedriniho u dvora nahradit. „Podle některých náznaků se zdá, že Slaviček byl přímo určen vedením Tovaryšstva Ježíšova, aby jako dobrý hudebník a matematik vytlačil a nahradil Tovaryšstvu

⁵⁶ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 181,183.

⁵⁷ Tamtéž, s. 57.

nepříznivého, ba nepřátelského Pedriniho.“⁵⁸ Získání Pedriniho pozice některým členem Tovaryšstva by ne nevýznamně přispělo ke změně rozložení sil u dvora ve prospěch jezuitů. Slavíček se o Pedrinim zmiňoval po svém příjezdu do Kantonu v dopise z roku 1716: „Pan Pedrini, císařův hudebník, je u něho v lásce a vážnosti. Zdali já hudbou a matematikou dojdu oblíby, je u Pána Boha.“⁵⁹ V dopise z března roku 1717, psaného již z Pekingu, Slavíček líčí zážitky ze své první audience u císaře. Císař „za mnohých roztomilých důkazů přízně výslovně prohlásil, že má z mého příchodu velkou radost a že si už dávno přál, aby přišel nějaký dobrý hudebník, který by byl zároveň dobrým matematikem.“ Tímto vyjádřením „autorita pana Pedriniho již značně poklesla.“ Dále Slavíček pokračuje: „Myslel jsem, že nade mne (Pedrini) daleko vyniká. Ale jakmile jsem jej uslyšel, vidím, že tu dosud něco znamenal jen jako jednooký mezi slepými.“⁶⁰

Ve sporu o čínské rity byl Pedrini zásadně proti stanovisku jezuitům. Ukázal se jako významný aktér sporu a obratně bilancoval mezi poslušností čínskému císaři a loajalitou papežskému stolci. Do Číny měl být vyslán již v roce 1704 jako doprovod papežského legáta, kardinála de Tournona. Okolnosti ho ale přivedly na jinou cestu a do Číny jel oklikou přes Chile, Mexiko a Filipíny. Snad právě z toho důvodu se cítil být povoláným jako „rozhodčí delikátního sporu o čínské rity“.⁶¹ Ne všechny informace, které podával papeži i císaři, byly pravdivé. V memorandu utajeném před pekingským biskupem Bernardinem Della Chiesa, které předal císaři, a v němž mimo jiné křivě obvinil jezuitu z nemalých zločinů, vypověděl císaři podrobně stanovisko papežské kurie k ritům. Císař mu nato uložil předat papeži jeho jednoznačný nesouhlas s tímto dekretem, totiž „že zakázá-li se čínské rity, nemůže Evropany v Číně trpět.“⁶² K otázce čínských obyčejů však Pedrini napsal papeži dopis, v němž ujišťoval, že plošný zákaz čínských obyčejů se nesetká s odporem a nebude mít negativní vliv na vývoj křesťanství v zemi, neboť sám císař se o tuto záležitost nestará.⁶³ Jeho list a informace v něm obsažené, které neodpovídaly realitě, přispěly k vydání konstituce Klementa XI. z roku 1715, potvrzující již dřívější zákazy čínských obyčejů. Pedriniho role v tomto vývoji se donesla

⁵⁸ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 223.

⁵⁹ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 27.

⁶⁰ Tamtéž, s. 47.

⁶¹ Tamtéž, s. 218.

⁶² Tamtéž, s. 51.

⁶³ Tamtéž, s. 218.

k císaři Kangximu se značným odstupem. Papežská konstituce nebyla v Číně zveřejněna před srpnem roku 1716, poté však křesťanští misionáři začali vnímat nebezpečí, které jim od té chvíle hrozilo.

Ačkoli byl císař zpočátku shovívavý, po vyhlášení papežské konstituce se situace změnila a Pedrini byl potrestán upadnutím v nemilost, přičemž šťastně unikl hrdelnímu trestu. Císař „jej prohlásil za *nestoudného ničemu, d'ábla v lidském těle, který si zaslouží smrt*, a přikázal mu, aby se úplně podvolil, učinil doznání a v dopise papeži (...), přiznal svoji lež.“⁶⁴

Jeho aktivity měly neblahý dopad na misionáře v Číně. V dopise z Kantonu z listopadu roku 1716 Slavíček přibližuje okolnosti návštěvy zmocněného mandarína před odjezdem jejich karavany do Pekingu: „(...) u italských otců propagandistů se pečlivě dotazovali, zdali ještě nedošla odpověď od papeže. Neboť takové apoštolské listy se posílají jim, jako dostali teprve nedávno v srpnu papežský dekret, který byl sice z Říma poslán všem biskupům a misionářům, ale dále neohlášen. Zda má císař o něm tušení, o tom může pochybovat jenom ten, kdo neví, že má více než staré oči. Proto misionáři, i ti, kteří jsou ze světských kněží, už nepochybuji, že jim hrozí vyhnanství.“⁶⁵

Později se účastnil jednání císaře s papežským legátem. Poté, co císař rezolutně zamítl papežskou konstituci, dal Pedriniho roku 1721 uvěznit.

3.3.3 Změna poměrů po nástupu císaře Jung-čenga

Dne 27. prosince 1722 usedl na císařský trůn Jung-čeng, čtvrtý syn císaře Kangxiho, čímž definitivně skončilo období benevolentní, tolerantní a poměrně vstřícné politiky vůči křesťanským misionářům, neboť ačkoli měl císař Kangxi velké rozepře s Římem, byl z podstaty příznivcem křesťanství. Jezuité byli spolu s ostatními katolickými řády působícími v zemi, františkány a dominikány, roku 1724 vypovězeni ze všech provincií kromě císařského města Pekingu do Kantonu. Pronásledování však začalo již bezprostředně poté, co starého císaře nahradil jeho čtvrtý syn. Tyto události předznamenalo již nařízení císaře Kangxiho, reagující na konstituci papeže Klimenta XI., vydanou 19. března 1715. Za vlády Jung-čenga se však přelilo v otevřené pronásledování křesťanů. Nekompromisní postup císaře Jung-čenga proti křesťanům byl skutečným ohrožením dosavadních výsledků katolické misie a budoucnosti

⁶⁴ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 51.

⁶⁵ Tamtéž, s. 41.

křesťanství ve východoasijském regionu. Nový císař byl nejen odpůrcem šíření křesťanství v Číně, ale s velkou podezíravostí hleděl i na přítomnost Evropanů v zemi.

Karel Slavíček podává první stručnou zprávu o čistkách, které nastaly ihned po nástupu Jung-čenga, v dopise Juliu Zwickerovi z října 1723. Ty se dotkly v první řadě možných konkurentů z královské rodiny, třetího a devátého císařského prince a jejich přívrženců, dále postihly mnoho mandarínů, osob blízkých bývalému císaři, nakloněných Evropanům a otevřených křesťanství. Změnu politických sil však v první fázi pocítili i někteří misionáři. „Sotva se náš portugalský páter Mourão vrátil z Kantonu se vzácnými dary do Pekingu, hned mu císař, přijav milerád dary, 5. dubna rozkázal, aby stejně jako jeho ochránce (devátý císařský princ) a mnozí jiní odešel do vyhnanství na mandžuské hranice.“⁶⁶ Dalším misionářům bylo dovoleno zůstat v Pekingu u císařského dvora, avšak pouze těm, kteří se věnovali vědecké práci, která byla pro Čínu potenciálně přínosná, nebo vynikali uměleckými dovednostmi. Ačkoli císař využíval práce jezuitů, některých si dokonce vážil, styky s Evropany pro něj neměly takový význam, jaký předchozí císař projevovat častými audiencemi. Znepokojení mezi jezuity vyvolávala skutečnost, že v nastalé politické situaci plné nejistoty pro jejich vlastní existenci, kdy do Pekingu přicházely zprávy o neblahých osudech misionářů z různých provincií, si k sobě nový císař téměř po roce své vlády stále ani jednoho z nich nedal zavolat. Slavíček si v dopise stěžuje na dění v provincii Fu-t'ien, kde jsou „pronásledováni jak dominikáni, tak i jezuité, ano i evangelium samo, a křesťanské chrámy se mění v pohanské školy.“⁶⁷ Všech jedenadvacet misionářů, 17 jezuitů a 4 zástupci Kongregace pro šíření víry, kteří byli v Pekingu v císařských službách, smělo před císaře předstoupit až v říjnu roku 1725, kdy skončilo tříleté období císařova smutku.

Po císařském výnosu z roku 1724 tedy museli misionáři všech provincií odejít do Kantonu. Někteří však využili možnosti přesídlit do císařského města, protože císař vyhledával odborníky v přírodních vědách, kteří takto zároveň zůstali pod dozorem. Takto se rozhodl přesídlit z Kantonu i Portugalec Ondřej Pereyra, hvězdář, který s Karlem Slavíčkem přicestoval do Číny roku 1716. Situace pro křesťany nebyla snadná a praktikování náboženství naráželo na objektivní překážky. Slavíček v dopise z roku 1725 popisuje, jakým způsobem funguje nadále pekingské biskupství „Správu křesťanské obce v Pekingu jakž takž s opatrností vedeme; mužové navštěvují chrám, jak je zvykem, s výjimkou noci na Narození Páně, a s tím rozdílem

⁶⁶ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 61.

⁶⁷ Tamtéž.

také, že tu hlaholu hudby a varhan již třetí rok neslyšet, leč ženám není snadno navštěvovati kostel blahoslavené Panny jak pro všeobecný dekret císařský, kterým se zakazuje ženám vstup do chrámů, tak také pro bdělé oči vojáků, kteří konají stráž v jednotlivých ulicích a kteří, viděli nějakou přicházet do chrámu, hned ji vyslychají a hrozí jí.“⁶⁸

Sám Slaviček působil u císařského dvora již za vlády panovníka Kangxiho, proto se ho osobně důsledky nové politické situace výrazně nedotkly. V tomto období dále vedl korespondenci s evropskými mysliteli a podával zevrubné zprávy o dění v Číně, které, jak píše Stöcklein⁶⁹, docházely do Evropy rychleji než listy jiných misionářů, protože je posílal přes Rusko do Čech, tehdy nejkratší cestou. Význam jeho listů pro tehdejší povědomí Evropanů o aktuálním dění v Číně dokládá například četný přepis P. Juliu Zwickerovi do Prahy z 20. listopadu 1725.

3.4 KORESPONDENCE S EVROPSKÝMI UČENCI

Mimo dopisy, které Slaviček zasílal svým řadovým nadřízeným (zejména listy P. Juliu Zwickerovi (1667-1738), novicmistřovi brněnské koleje Tovaryšstva Ježíšova, pozdějšímu rektorovi pražské koleje sv. Klimenta a v letech 1725-1729 provinciálovi české provincie), jsou velmi zajímavé i listy zaslané evropským učencům, s nimiž Slaviček udržoval korespondenci.

Zprávy, které se dostávaly z Číny do Evropy, v mimořádně velkém objemu především v období sporů o čínské rity v první polovině 18. století, probudily nesmírný zájem, dokonce fascinaci cizími kulturami a zvyky. Vycházelo mnoho knih a článků, pojednání o čínské kultuře, náboženství a jazyku, se záměrem řešení problematiky, které přispěly k rozšíření znalostí o Říši středu i mezi laickými intelektuály a podnítily fascinaci Čínou, která se stala žhavým tématem diskuzí intelektuálních kruhů. Řada evropských myslitelů si dopisovala s čínskými misionáři. Ti rovněž vyhledávali tyto kontakty, neboť se jejich prostřednictvím dostávali k vědeckým novinkám z Evropy. Udržovali například korespondenci s členy akademií, jako Karel Slaviček s Teofilem Sigfridem Bayerem a Josefem Mikulášem Delislem z Petrohradské Akademie.

⁶⁸ Zdeněk KALISTA (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 119.

⁶⁹ Joseph STÖCKLEIN (ed.), *Allerhand So Lehr- als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibungen, Welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu Aus Beyden Indien, und andern Über Meer gelegenen Ländern, Seit Anno 1642. biß 1726. in Europa angelangt seynd. Achter Theil, Von Anno 1720. biß 1725, Augspurg 1728*, s. 14.

3.4.1 Výměna informací mezi Čínou a Evropou

Mezi nejdůležitější Slavičkovy korespondenty, z hlediska počtu dochovaných listů, patří francouzský jezuita P. Štěpán Souciet (1671-1744), matematik a astronom a Teofil Sigrfríd Bayer (1694-1738), který zahájil s pekingskými jezuity korespondenci již šest let po založení Akademie (1725) a po jeho smrti v ní pokračovali další petrohradští kolegové, a to bezmála padesát let. Slaviček navázal korespondenci i s dalším petrohradským akademikem, francouzským astronomem a geografem Josefem Mikulášem Delislem (1688-1768). „Potěšilo mne, že taková osoba hvězdářské a počtářské múzy Severu s takovou laskavostí sledovala také naši hlídku v nejbzdálenějším Orientě, že zatoužila navázat s námi styk (...)“, píše Slaviček v dopise Delislovi z 14. září 173270.

Štěpán Souciet využil řadu Slavičkových měření a výpočtů do svých vědeckých prací. „V knize *Observations*, vydané roku 1729 péčí Vaší Důstojnosti, jsem našel několik svých pozorování (...).“⁷¹ Vedli také diskuzi o klasických zatměních, jejichž předpokládanou nevěrohodností argumentovali kritici čínské vědy a její starobylosti. „Dostávám se nyní k potížím ohledně zatmění v Čchun-čchiou, o nichž Vaše Důstojnost psala, že jí tolik leží na srdci. Důstojný a nejučenější otče, těch pět zatmění, mylně zařazených mezi oněch 36, a tudíž také nepozorovaných, nemůže obestřít temnotou hodnověrnost těch zbývajících.“⁷²

Bayer projevil již v prvním dopise zájem o sinologii, především o čínský jazyk. Slaviček mu na to v odpovědi vyčerpávajícím způsobem popsal složitost systému znaků, preciznost jejich záznamu a klíčovou roli fonetické výslovnosti. „Číňané se učí psát své znaky velmi příhodným způsobem: na průsvitném papíru položeném na elegantně předepsané předloze, vedou štětec po stopách podložených znaků. A v tom se cvičí tak dlouho, dokud si ruka neosvojí návyk ladného vystižení všech částí, ze kterých je znak složen.“⁷³ Na oplátku ho Bayer informoval o novinkách v evropském akademickém prostředí a nově vydaných publikacích. „O matematických novinkách vám nepochybně napíše přítel Delisle. Já připojuji některé další novinky, jak doufám, nenezajímavé. Berlínská učená společnost se už dlouho potýká s velkými těžkostmi. (...)“⁷⁴ Tyto informace byly zajímavé i misionáře v Pekingu, kteří nepřestávali

⁷⁰ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 195.

⁷¹ Tamtéž, s. 157.

⁷² Tamtéž, s. 161.

⁷³ Tamtéž, s. 171.

⁷⁴ Tamtéž, s. 177.

sledovat dění v Evropě se zájmem. „Za vědecké novinky, které jsi po způsobu vzdělanců k svému vytríbenému dopisu připojil, vzdávám co nejuctivější díky.“⁷⁵ Stejnou cestou získávali i vědecké publikace vydané v Evropě. „Nedávno jsem Vám poslal něco od Horobovia. Ted', protože jsem u knihkupce nic jiného nesehnal, posílám *Acta medicorum Berolinensium* a Wolffovu *Cosmographia generalis*.“⁷⁶

Časově první dopis, který je možné řadit mezi Slavičkovu vědeckou korespondenci (dle řazení Josefa Kolmaše⁷⁷), je dopis Karla Slavička neuvedenému adresátovi ze srpna roku 1723. Podle Kolmaše vše nasvědčuje tomu, že byl odeslán P. Josefu de Prémarovi (1666-1736), který byl rovněž misionářem v Číně, ačkoli Josef Vraštil se domníval, že adresátem měl být Štěpán Souciet.⁷⁸ Kolmašovu domněnku potvrzuje také fakt, že sám Slaviček v listu Štěpánu Soucietovi z roku 1730 na tento dopis odkazuje a opravuje některé chyby, kterých se, jak přiznává, ve zmíněném dopise dopustil. „Dále to, čeho jsem se v uvedeném dopise důstojnému otci de Prémarovi v polemice s panem Renaudotem dotkl ohledně trojího začátku čínských roků (...).“⁷⁹ Slavičkova vědecká korespondence byla nepochybným přínosem pro evropské vědy.

3.4.2 Stylistická stránka korespondence

Hodnota Slavičkovy korespondence je také ve stylu jeho jazyka. „P. Karel Slaviček vyličuje zkrátka a dobře, co jiní vypravovali obširně. Škoda, že se skoro úplně zřiká dalšího dopisování. Ale ještě více je litovat, že se jeho dopisy nemohou uveřejnit v latinském originále. Vynikající po mém soudu nad listy všech ostatních misionářů.“, napsal o něm Joseph Stöcklin.⁸⁰

Zatímco listy zaslané Juliu Zwickerowi překypují novinkami z čínské misie, informacemi o stavu křesťanství v zemi a příhodách z běžného života pekingských jezuitů, a obsahují mnoho bezprostředních přátelských gest („Se stejnou tuším dychtivostí očekáváte u vás doma můj dopis, s jakou já jej spěchám napsat.“⁸¹ a méně formálního jazyka, listy vyměňované

⁷⁵ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 183.

⁷⁶ Tamtéž, s. 187.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž, s. 104.

⁷⁹ Tamtéž, s. 135.

⁸⁰ Joseph STÖCKLEIN (ed.), *Allerhand So Lehr- als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibungen, Welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu Aus Beyden Indien, und andern Über Meer gelegenen Ländern, Seit Anno 1642. biß 1726. in Europa angelangt seynd. Achter Theil, Von Anno 1720. biß 1725*, Augspurg 1728, s. 14.

⁸¹ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 23.

s evropskými učenici, s nimiž navázal Slavíček kontakt poprvé až z Číny, se liší jak svým obsahem (často se jedná o podrobné popisy vědeckých úvah, matematických a geografických měření či analytických úloh), tak formou (obsahují mnohem více příloh, než je tomu zpravidla u listů řádovým nadřízeným) a jazykem (Slavíček v těchto listech používá mnohem střízlivější jazyk, byť jeho texty nadále neztrácejí na poutavosti). Co se týče rozdílu po stránce stylistické, za příklad může sloužit způsob, jakým Slavíček přibližuje počet obyvatel císařského města Pekingu v dopise Juliu Zwickerovi z roku 1717: „Jen pouličních strážníků je tu na sto tisíc. Má-li každý po jedné ženě a dvou dětech, už je jich celý kmen – 40 000 lidí, a není je skoro ani vidět!“⁸² Stejnému adresátovi expresivně líčil také příhody z cesty portugalskou galérou do Číny: „Měli jsme v zádech zuřivý vítr a vlny jako hory (...) Dne 19. bylo vidět na palubě celý vetešnický krám, protože každý sušil své věci na slunci.“⁸³ Slavíček v těchto listech často používal zábavných slovních obrátů, jako například, když se nenadále rozepsal o čínském novoročním ohňostroji a vzápětí se vrátil ke svému tématu: „Ale s rachejtlemi by pomalu celé mé vypravování vyletělo do vzduchu (...)“⁸⁴ Oproti tomu listy zaslané evropským učencům jsou jazykově méně bohaté, zato psané formálněji, a vědecké problémy jsou formulovány racionálně a střízlivě. „Rozdílnost v zaznamenaném čase zachycená mezi pozorovateli nepochází vždy, můj důstojný otče, z metody aplikované při korekci hodin, nýbrž z rozmanitosti zrakového úsudku, jak tomu většinou bývá.“⁸⁵

3.5 OBHAJOBA ČÍNSKÉ KULTURY A VĚDY

Slavíček, jako jiní jezuité, kteří v 17. a 18. století pronikli do Číny, nejen respektoval zvyky země a již od počátku se snažil proniknout do tohoto kulturního světa dobrým osvojením jazyka i vnějškovým přizpůsobením (jako bylo obléknutí čínských šatů a ostrihání podle čínského zvyku takřka ihned po vylodění v Macau), ale pečlivým studiem získával hlubší znalost čínských přírodních věd, historie či lingvistiky. Se snahou o pochopení a upřímným respektem, vlastním jezuitům především v regionech Východních Indií, čínskou kulturu a vědu hájil v období sporů o rity, kdy už se debata zdaleka nesoustředila jen na teologickou rovinu, ale přenesla se do sféry kulturní a společenské. K tématu se vyjadřovalo mnoho osob různých

⁸² Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 53.

⁸³ Tamtéž, s. 33.

⁸⁴ Tamtéž, s. 47.

⁸⁵ Tamtéž, s. 157.

zájmů, z různých oblastí, kteří čerpali z různých zdrojů. Jezuité byli od počátku na „čínské“ straně, oblíbenci a zastánci císařů, kterým se pod jejich ochranou dařilo vyhýbat mnohým plošně uvaleným perzekucím, kterým jiné řády unikly méně snadno. Ačkoli si privilegované postavení zasloužili důslednou prací a vědeckými znalostmi, které byly pro čínský dvůr vítaným přínosem, nejen v Číně, ale i v Evropě získali nepřátele, kteří využili různých záminek, často i nepodložených argumentů, aby zpochybnili způsob jejich činnosti, založené v Číně v první řadě na akomodačním principu. Čínská kultura a obyčeje se tedy staly pohodlným nástrojem k napadání jezuitů. „Neboť lidé posedlí tímto duchem se neohlíží na pověst jedné nejslavnější, nejstarobylější stejně jako nejrozlehlejší říše, nic nedbají na spásu tolika duší, nic na pokrok a šíření svaté víry, jenom když svými spisy mezi lidem zatemňují jméno jezuitů, jejichž zásluhám a věhlasu se vlastními skutky nemohou rovnat.“⁸⁶

V době sporů o čínské rity létaly dopisy mezi Evropou a Čínou s ještě větší frekvencí než kdy předtím. Do polemik, podpořených vydáním mnoha pojednání a knih, vstupovaly papežské konstituce a, pro vyváženost, v odpovědi na ně císařské dekrety. Vzrušená debata způsobila explozivní zájem o čínskou kulturu, strhla evropskou učeneckou společnost a podnítila vydávání dalších a dalších knih, zájem o čínskou vědu, knihy, ale i módu či umělecké předměty.

3.5.1 Polemika s Eusebiem Renaudotem

Korespondence Karla Slavička zahrnuje dopis neuvedenému adresátovi zaslaný z Nan-čchangu v srpnu roku 1723, který našemu účelu může sloužit za vhodnou ilustraci tohoto období. Slaviček se v něm ostře ohrazuje proti knize vydané členem Francouzské akademie, teologem a orientalistou Eusebiem Renaudotem (1646-1720). Jde o francouzský překlad dvou arabských cestopisných zpráv z 9. století, vydaný roku 1718 v Paříži, „knížka (...) napěchovaná tolika nejapnostmi, kolik mu jich jen mohli nabídnout dva krajně nechutní muslimští Arabové a kupci.“⁸⁷ Slaviček si stěžuje, že francouzský akademik byl ochoten bez výhrad převzít obsah zpráv dvou Arabských kupců, aniž by přihlédl k informacím zprostředkovaným křesťanskými misionáři, působícími v zemi řadu desetiletí. „Jejich zprávy (...) obsahují vskutku tolik dětinských pošetilostí a babských povídaček a vyprávějí tolik zjevně arabských bajek o Číně, že je hanba, že Evropan, a k tomu křesťan a Francouz, jakož i jeden ze čtyřiceti učenců

⁸⁶ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995, s. 127.

⁸⁷ Tamtéž, s. 119.

Francouzské akademie, přikládá slepému svědectví dvou bezvýznamných muslimů více víry, nežli nezřejmějším zkušenostem (...) apoštolských a k tomu veleučených mužů (...).“⁸⁸

Po tomto emotivním úvodu přináší Slavíček v dopise postupně důkazy chyb, kterých se Renaudot dopouští, když se pokouší doložit zaostalost čínské kultury a nepravdivost jejích věd. Renaudot zpochybňuje pravdivost čínské chronologie a starobylost čínské kultury, což opírá jednak o výsledek měření, jež provedl v Paříži na konci 17. století astronom Giovanni-Domenico Cassini (1625-1712), a které odhalilo chybu v čínské kronice (ke konjunkci pěti planet, připisované k počátku vlády císaře Čuang-su, tedy 2513 př.n.l., mělo podle závěrů Cassiniho dojít o 500 let později), zadruhé o tvrzení, že šedesátiletý cyklus je z podstaty chybný. „Pokud jde o druhou námitku, pan opat se samoděk vystavuje posměchu, když prohlašuje, že šedesátiletý cyklus je nedokonalý a čínská chronologie, na něm založená, že je tudíž mylná.“ Dále pokračuje: „Zdaž je církevní cyklus nedělních písmen, nebo zlatého čísla, nebo epakty dokonalejší?“⁸⁹ Slavíček tedy zřetelně odmítá nadřazenost evropských věd, kterou evropský myslitel pokládá za samozřejmou.

V další části dopisu se Slavíček věnuje několika zatměním Slunce (nejstarší uváděné z roku 2155 př.n.l.), které jsou podle Renaudota důkazem, že čínská astronomie je podvržená. Slavíček připouští, že tato zatmění nebyla ještě žádným evropským astronomem objevena, avšak proto, že to vyžaduje znalost čínského kalendáře. Pokud je Číňané později vyčetli z písemných památek, nebo je sami odhalili výpočtem, „první prokazuje nepochybnou starobylost čínského národa a jeho písemnictví; to druhé dokazuje, že nakolik to bylo v jejich silách, byly poznatky čínské astronomie téměř stejné jako poznatky dnešní evropské astronomie.“ Rozhořčuje se nad tím, co Renaudot a „jemu podobní“ vyvozují ze svých mylných předpokladů, „neuvědomující si, že před několika tisíci lety byla Evropa ještě barbarská a zaostalá, zatímco čínský národ byl nejvzdělanější a dodnes je civilizovanější než všichni ostatní svět.“⁹⁰ Tato věta je skutečně výmluvná a ukazuje, že respekt, který jezuité vůči Číně projevovali, nebyl předstíraný. Poté, co se seznámili se zcela odlišným světem, než ze kterého přišli, a viděli, že i jiný politický a společenský model je v daném prostředí funkční, pochopili někteří, že evropská hlediska nejsou jedinou možnou odpovědí na kulturní a společenské problémy.

⁸⁸ Karel SLAVÍČEK – Josef KOLMAŠ (ed.) – Josef VRAŠTIL (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995

⁸⁹ Tamtéž, s. 121.

⁹⁰ Tamtéž, s. 123.

4 ZÁVĚR

Práce shrnuje dosavadní literaturu k působení jezuitského řádu, zabývá se jeho východisky a metodami působení v misiích. Věnuje se problematice křesťanství v Číně a podílu jezuitů na jeho šíření. Zabývá se historickými událostmi spadajícími do období tzv. sporů o čínské rity a jejich důsledky pro misionáře působící v Číně.

Rozborem korespondence Karla Slavíčka ilustruje nejen pozici jezuitů v otázce čínských ritů, ale také jejich respekt k Číně, jejímu obyvatelstvu, kultuře a vědě. Poukazuje na rozpory, které panovaly v katolické obci, jednak mezi papežským stolicem a jezuitu, dále mezi jezuitu a ostatními řády.

Korespondence jezuitských misionářů jsou i dnes jedinečným pramenem. Jejich význam spočívá jednak v rozsahu, v jakém se dochovaly, dále ve skutečnosti, že v archivech jsou dosud listy čekající na objevení. Četba korespondence nejen vhodně doplňuje vědeckou literaturu, ale může stále odhalovat základy nové interpretace. Ačkoli jde o pramen značně subjektivního rázu a interpretace vyžaduje kritický odstup, autenticita listů a lidský příběh v jejich pozadí jsou prvky, který sekundární literatura nenabídne. Historické reálie je možné porovnat s jejich vnímáním autorem listů a nahlédnout tak do způsobu myšlení a úvah tehdejšího člověka.

Slavíčkův život a literární pozůstalost připomíná historickou kapitolu, kterou je dobré připomínat, neboť znamenala důležitý krok ve vývoji našeho poznání, rozšiřování obzorů a zmenšování světa ve smyslu stále se rozšiřujícího dosahu Evropanů. Zprávy z Číny změnily i Evropu 18. století, především její intelektuální kruhy. Pro některé se Čína stala doslova mantrou. Mimo zájem o čínské knihy a vědu tu bylo i zalíbení v čínské módě, umění, zájem o předměty užitého umění jako porcelán nebo dekorovaný nábytek, až po zahrady v čínském stylu. Informace zprostředkované misionáři vyvolaly zájem o čínskou filosofii a konfucianismus, které našly uplatnění ve filosoficko-politologických koncepcích evropských osvícenců, jako například Voltaira. Ve své době přispívaly korespondence jezuitských misionářů k proměně vnímání odlišnosti. I díky nim se v Evropě rozšířil zájem o pochopení jiné kultury a vůle respektovat ji. I z toho důvodu mohou být dnes aktuální v otázce reflektování odlišnosti.

5 BIBLIOGRAFIE

5.1 PRAMENY

1. KALISTA, Zdeněk (ed.), *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941.
2. SLAVÍČEK, Karel – VRAŠTIL, Josef (ed.), *P. Karla Slavička ... Listy z Číny do vlasti: 1716-1727*, Přerov 1935.
3. SLAVÍČEK, Karel – KOLMAŠ, Josef (ed.) – VRAŠTIL, Josef (ed.), *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716-1735)*, Praha 1995.
4. STÖCKLEIN, Joseph (ed.), *Allerhand So Lehr- als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibungen, Welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu Aus Beyden Indien, und andern Über Meer gelegenen Ländern, Seit Anno 1642. biß 1726. in Europa angelangt seynd. Achter Theil, Von Anno 1720. biß 1725. und von Numero 185. biß Num. 217*, Augspurg 1728.
5. ZAVADIL, Pavel (ed.), *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*, Praha 2015.

5.2 LITERATURA

1. ANDREOTTI, Giulio, *Matteo Ricci: jezuita v Číně (1552-1610)*, Olomouc 2007.
2. *Archiv orientální: Journal of the Czechoslovak Oriental Institute*, Praha 1929- .
3. BINKOVÁ, Simona – POLIŠENSKÝ, Josef, *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.
4. BINKOVÁ, Simona, *Čas zámořských objevů*, Praha 2008.
5. BINKOVÁ, Simona, Jezuitští misionáři z českých zemí v zámoří: Češi, nebo Němci? Poddání Španělského krále, uživatelé latiny, španělštiny a domorodých jazyků, in: SVATOŇ, Vladimír – HOUSKOVÁ, Anna (eds.), *Literatura na hranici jazyků a kultur*, Praha 2009, s. 88-97.
6. BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 4. svazek, Řeholní klerikové (jezuité)*, Praha 2012.
7. CEMUS, Richard, Zwischen Buddha und den Wüstenvätern: Ignatianische Mystik im Lichte des Ostends, in: ČEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006*, Praha 2010, s. 121-138.
8. ČEMUS, Petronilla (ed.), *Mezinárodní konference Jezuité v Českých zemích: sborník abstraktů a dalších konferenčních materiálů: Praha, 25.-27.4.2006 = International Conference Jesuits in Bohemia: abstracts and other conference materials: Prague = Abstracts und weitere Tagungsmaterialen*, Praha 2006.
9. ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654-1773*, Praha 1986.

10. ČORNEJOVÁ, Ivana, *Kapitoly z dějin pražské univerzity 1622-1773*, Praha 1992.
11. ČORNEJOVÁ, Ivana, *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*, Praha 2002.
12. ČORNEJOVÁ, Ivana, Pobělohorská rekatolizace v českých zemích. Pokus o zasazení fenoménu do středoevropských souvislostí, in: ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5.6.2003*, Praha 2003, s. 14-24.
13. DLABAČ, Bohumír Jan – BERGNER, Pavel (ed.), *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Teil auch für Mähren und Schlesien: drei Bände in einem Band*, 2. Nachdruck, Hildesheim 1998.
14. ENDEAN, Philip, Ignatius, Authority and Conflict, in: ČEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006*, Praha 2010, s. 71-78.
15. ERIKSEN, Thomas Hylland, *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*, Praha 2008.
16. FECHTNEROVÁ, Anna (ed.), *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773*, Praha 1993.
17. FOCHLER, Pavel, Čeští jezuité a misie v Americe a Tichomoří, in: NOVOTNÁ, Eva (ed.), *Čeští jezuité – cestovatelé a objevitelé: katalog výstavy k 450. výročí příchodu jezuitů do Prahy*, Praha 2006, s. 12-28.
18. GÁBOR, Pavel, Jezuitská identita a vztah k přírodním vědám – pohled zevnitř, in: ČEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006, Praha 2010*, s. 647-660.
19. HYLMAR, František, Jezuitské cesty a objevy, in: NOVOTNÁ, Eva (ed.), *Čeští jezuité – cestovatelé a objevitelé: katalog výstavy k 450. výročí příchodu jezuitů do Prahy*, Praha 2006, s. 3-6.
20. JANSEN, Bernhard, *Jezuité v přírodních vědách a ve filosofii 17. a 18. století*, Velehrad 2004.
21. KALISTA, Zdeněk, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, 2. vyd., Praha 1999.
22. KALISTA, Zdeněk, *Tvář baroka: poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*, Mnichov 1982.
23. KAŠPAR, Oldřich – POKORNÝ, Ondřej, *Jezuité z České provincie a jejich díla ze 17. a 18. století ve Španělsku, Mexiku a na Filipínách = Jesuitas de la provincia Checa y sus obras de los siglos XVII y XVIII en España, México y las Filipinas*, Praha 2006.
24. KIECHLE, Stefan, Ignác z Loyoly – jeho postava ve své době, in: ČEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006*, Praha 2010, s. 57-70.
25. KLUSÁKOVÁ, Luďa, *Cestou do Cařihradu: osmanská města v 16. století viděná křesťanskými očima*, Praha 2003.
26. KOLÁČEK, Josef, *200 let jezuitů v Brně*, Velehrad 2002.
27. KOLÁČEK, Josef, *Čínské epištoly*, Velehrad 1999.

28. KOLÁČEK, Josef, *Magister Nhiem: (Thây Nhiêm)*, Velehrad 1998.
29. KOLÁČEK, Josef, První jezuité v Čechách a první z Čech, in: ČEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006*, Praha 2010, s. 215-224.
30. KOLÁČEK, Josef. *První z Čech*, Velehrad 1999.
31. KOLMAŠ, Josef – MALINA, Jaroslav, *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů. 21, Čína z antropologické perspektivy*, Brno 2005.
32. KOLMAŠ, Josef, Father Karel (Carolus) Slaviček, S.J. (1678-1735): The First Bohemian Sinologist, in: *Monumenta Serica* [online], 2006, 54(1), 243-251 [cit. 2018-06-07].
33. KOLMAŠ, Josef, *Pojednání o věcech čínských*, Praha 2015.
34. KOLMAŠ, Josef, U hrobů českých jezuitů v Pekingu, in: NOVOTNÁ, Eva (ed.), *Čeští jezuité – cestovatelé a objevitelé: katalog výstavy k 450. výročí příchodu jezuitů do Prahy*, Praha 2006, s. 7-11.
35. KÜNG Hans – CHING, Julia, *Křesťanství a náboženství Číny: na cestě k dialogu*, Praha 1999.
36. LELKOVÁ, Iva, *Athanasius Kircher, Philipp Jakob Sachs von Löwenheim a přírodní filosofie v českých zemích 17. století*, Červený Kostelec 2018.
37. LELKOVÁ, Iva, *Sny o mnohosti světů. Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*, Červený Kostelec 2015.
38. LIŠČÁK, Vladimír, Karel Slaviček, SJ and His Correspondence from China with European Astronomers and Scholars, in: *Asian Studies* [online], 2015, 3(2), 59-74 [cit. 2017-06-07].
39. LIŠČÁK, Vladimír, *Mezi tolerancí a intolerancí: první dvě století novověkých katolických misí v Číně*, Praha 2017.
40. MIAZEK-MĘCZYŃSKA, Monika, Indipetae Boymianae on Boym's Requests to the Jesuit General for a Missionary Appointment to China, in: *Monumenta Serica: Journal of Oriental Studies* [online], 2011, 59, 229-242 [cit. 2018-02-24].
41. MIKULEC, Jiří, Náboženská situace v Čechách v první polovině 18. století. Kontexty života a působení Antonína Koniáše, in: VALENTOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Miloš – SVATOŠ, Martin (eds.), *Krátké věčného spasení upamatování: k životu a době jezuity Antonína Koniáše*, Praha 2013.
42. NOVOTNÁ, Eva, Výběrový seznam misionářů české provincie SJ (do roku 1773), in: NOVOTNÁ, Eva (ed.), *Čeští jezuité – cestovatelé a objevitelé: katalog výstavy k 450. výročí příchodu jezuitů do Prahy*, Praha 2006.
43. PELCL, František Martin, *Boehmische, Maehrische Vnd Schlesische Gelehrte Vnd Schriftsteller Avs Dem Orden Der Jesuiten Von Anfang Der Gesellschaft Bis Avf Gegenwartige Zeit*, Bde. 2, Prag 1786.
44. SEHNAL, Jiří, *Hudba u jezuitů české provincie v 17. a 18. století*, Brno 1950.
45. VALENTOVÁ, Kateřina, Jezuitské konsvetudináře jako zdroj informací o každodenním životě komunity. Jejich vznik, osud a vypovídající hodnota, in: ČORNEJOVÁ, Ivana – KUCHAROVÁ, Hedvika – VALENTOVÁ, Kateřina (eds.), *Locus pietatis et vitae: sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.-15. září 2007*, Praha 2008.

46. VALENTOVÁ, Kateřina (ed. et al), *Sv. Jan Nepomucký na jezuitských školních scénách*, Praha 2015.
47. ZHANG, Xiping, *Following the steps of Matteo Ricci to China*, Beijing 2006.
48. ZAVADIL, Pavel, *Bohemia Jesuitica in Indiis Occidentalibus. Latinská korespondence českých jezuitů z Ameriky, Filipín a Marián v českých a moravských archivech / Pavel Zavadil; vedoucí práce Martin Svatoš; oponent práce Simona Binková, Erika Juríková* [online], 2012 [cit. 2018-06-24].
49. *Zprávy z československé provincie Tovaryšstva Ježíšova*, Praha 1926-1938.